

TARTU ÜLIKOOLI VILJANDI KULTUURIAKADEEMIA

Muusikaosakond

Koolimuusika õppekava

Janika Oja

SUURE REEDE MISSA TÜRİ PÜHA MARTINI KOGUDUSES

Bakalaureusetöö

Juhendaja: dots. Guldžahon Jussufi, PhD

Viljandi 2015

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	3
1. SUURE REEDE MISSA.....	6
1.1. Suure Reede kui kirikupüha ajalugu	6
1.2. Suure Reede missa ajaloost luterlikus kirikus	8
1.3. Muusika osa Suure Reede missas.....	9
1.3.1. Muusika osa jumalateenistustel.....	10
1.3.2. Muusika osa Suure Reede jumalateenistusel Türi koguduse näitel	10
1.4. Türi Püha Martini koguduse ajalugu	11
1.5. Kirikuõpetajad	12
1.6. Organistid ja köstrid ning nende muusikaline tegevus koguduses.....	14
1.7. Türi kiriku orel	17
2. UURIMISTÖÖ METOODIKA.....	19
2.1. Meetodi valik ja kirjeldus.....	19
2.2. Valimi moodustamine ja uurimiskontingendi kirjeldus	20
2.3. Uurimisprotseduuri kirjeldus.....	20
3. TULEMUSTE ANALÜÜS	22
3.1. Jumalateenistustest ja Suure Reede teenistustest osavõtu sagedus. Intervjueeritava funktsioon Suure Reede jumalateenistusel osalemisel	22
3.2. Suure Reede kirikupüha sisust arusaadavus	23
3.3. Praegusel ajal Türi kirikus kasutusel oleva Suure Reede liturgiast arusaadavus	24
3.4. Praegusel Suure Reede missal kasutatava muusika (koraalid, liturgiamuusika) mõistmine.....	26
3.5. Uuendatud Suure Reede missa liturgia kasutuselevõtt ja missugused on liikmete ootused sellega.....	27
3.6. Muusika osakaal Suure Reede missal ja selle suurendamine.....	29
3.7. Osalemine mõne teise koguduse Suure Reede missal.....	30
KOKKUVÕTE.....	32
KASUTATUD KIRJANDUS	34
LISAD	38
Lisa 1. Intervjuu küsimustik.....	38
Lisa 2. EELK Türi Püha Martini koguduses Suure Reede jumalateenistustel esitatud repertuaar	41
Lisa 3. Juho Varandi laulu „Mu Jumal, mu Jumal“ noot	43
Lisa 4. Helmi Voolaid'i kirjad Konsistooriumile.....	44
Lisa 5. Türi oreli prospekt ja dispositsioon	46
Lisa 6. Suure Reede laululehed	48
SUMMARY	50
Litsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks	52

SISSEJUHATUS

„Ilusal mäenõlval, jõe läheduses, seisab ta – vanaaegne Türi kirik. Ta sihvakas kõrge torn ulatub kaugele üle metsade ja maade vaatama, nagu tahaks ta pilku heita üle terve kihelkonna, vastu vaadata kirikusse tõttajaile.“ Nii kirjutab Türi kirikust koguduse endine õpetaja Peet Nõmmik (Türi koguduse albumis 1630.-1930., lk 23). See tsitaat iseloomustab hästi Türi kirikut, kus ma olen ristitud ja leeritatud ning töötan organist-koorijuhina aastast 1992. Kuna minu kodu – ja tööpaik asuvad Türil, siis valisin lõputöö teemaks „Suure Reede missa Türi Püha Martini koguduses.“ Soovin kirja panna ja jagada teiste kolleegidega nende aastatega kogunenud kirikumuusiku töö kogemusi.

Suure Reede jumalateenistusi olen koguduse organist-koorijuhina läbi viinud 22 aastat Türi kirikus mängides orelit ja juhatades kas koori, ansamblit või saatnud oreliga soololauljaid. Türi koguduses on kasutusel olnud *Agenda*¹ liturgiakord, mis pärineb aastast 1902. Lisan siia Saarte praost Veiko Vihuri kommentaari selle kohta: „Ametlikult kehtib Eestis siiani 1902. aasta käsiraamat, kus on sees isegi palved Vene keisri perekonna eest. Uut käsiraamatut hakati koostama Eesti esimese iseseisvuse ajal, kuid Eesti okupeerimine lõikas liturgia uuendamise protsessi läbi. 1951. aastal anti Stockholmis välja uus eestikeelne liturgia käsiraamat, mida ei ole kodumaal iialgi ametlikult heaks kiidetud, ehkki on olnud jumalateenistuse läbiviimise aluseks.“ (Vihuri 2007) Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku² (edaspidi EELK) liturgiakomisjon³ lõpetas uue *Kirikukäsiraamatu*⁴ ehk agenda koostamise 2007. aastal. „Jumalateenistuste käsiraamatu“ koostamist alustati juba 1991. aastal, mil moodustati EELK Liturgiline komisjon.

¹ Agenda - *See, mis tuleb teha* (ladina keeles), jumalateenistuskord või jumalateenistuste ja talituste korda sisaldav liturgiakäsiraamat. Kitsamas tähenduses on see 1902. a. ilmunud eestikeelne liturgiakäsiraamat *Agenda*. Uuesti ilmunud 1951. aastal Uppsalas, kordusväljaanded 1979.a. ja 1994. a. Piiskopliku nõukogu 19.02.2008 otsuse alusel kehtib 1902. aastal välja antud „Agenda ehk Käsiraamat Evangeliumi-Lutheruse-usu kogudustele Vene riigis“ (I ja II jagu) koos vastavate redaktsiooniliste parandustega. 1951. aastal Uppsalas välja antud „Eesti Evangeeliumi Luteri Usu Kiriku Agenda“ redaktsioon (kordusväljaanded 1979 ja 1994). (EELK koduleht)

² Eesti Evangeelne Luterlik Kirik, lühendatuna Eesti Kirik või EELK, on vaba rahvakirik. (EELK Põhikiri 2010, lk 5) EELK on alates 16. sajandi usupuhastusest Eesti alal tegutsev luterlik kirik, kelle vaimulik elu ja järjepidev tegevus rahva usulisel ja kõlbelisel kasvatamisel algas eesti rahva ristiusustamisega. (*ibid.*, lk 5)

³ EELK Liturgiline komisjon loodi 1991. aastal, alates 2005. aastast jätkab see tööd Piiskopliku nõukogu Liturgiakomisjonina (EELK koduleht).

⁴ Kirikukäsiraamat ehk agenda kui kiriku jumalateenistuse juhiseid ja õpperaamat täidab kiriku rikkaliku traditsiooni talletamise, arendamise ja edasiandmise ülesannet.

Jumalateenistuse korra kohta võttis EELK piiskoplik nõukogu 19. veebruaril 2009. aastal vastu otsuse kehtestada Eesti Evangeelses Luterlikus Kirikus kehtivate liturgiliste kordadena Agenda ning Kirikukäsiraamat.

Arvan, et aeg on muutusteks ka Türi koguduses. Iga uuenduse eel tuleb aga nendest teavitada koguduse liikmeid, kes jumalateenistustel⁵ osalevad ja kaasa teenivad. Tähele pannes neid probleeme, otsustasin uurida Türi koguduse liikmete käest Suure Reede missa kohta ning nende ootused selle liturgia uuendamise ning täiendamise osas.

Seoses sellega on **uurimuse eesmärgiks** anda ülevaade Suure Reede⁶ kirikupüha tähtsusest Türi koguduse näitel ning täiendada kiriku liturgilise aastaga seotud pühade missasid. Siiani ei ole Suurt Reedet kui kirikupüha uuritud. Ka üliõpilaste kirjutatud missade hulgas ei ole Suure Reede teemat puudutatud (vt Põder 1998, Jürimäe 1999, Parmask 1999, Nairis 2000, Rebina 2003, Ristisaar 2003, Salumäe 2004, Heinaste 2005, Ojasaar 2005, Grencštein 2006, Tolsa 2006, Stepanov 2007, Maljonkina 2008, Tamberg 2010, Badina 2010, Salumäe 2010, Piiskoppel 2011, Soosaar 2012).

Antud bakalaureusetöö **uurimisprobleemid** võib sõnastada kolme küsimusega:

1. Millist tähtsust omab kirikupüha Suur Reede kirikukalendris Eesti luterlikus kirikus ja Türi koguduses?
2. Kuidas täiendada kiriku liturgilise aastaga seotud pühade missasid siiani puuduva kalendri osaga?
3. Millised on Türi koguduse liikmete ootused uuendatud ja täiendatud Suure Reede missaga⁷?

Eesmärkide täitmiseks ja probleemide lahendamiseks püstitasin järgmised ülesanded:

- uurida välja materjale Türi koguduse ajaloo ja Suure Reede missa muusika kohta;
- koostada uurimustöö kava;

⁵ Jumalateenistus – Liturgiat tähistav mõiste, mis tuleb eesti keelde saksakeelsest sõnast *Gottesdienst* (Juhend 2013, lk 192). Mõistete seletused on võetud *Jumalateenistuste ja talituste juhendist*, edaspidi kasutan lühendit *Juhend*. Türi kirikus on kasutusel mõiste *jumalateenistus armulauaga*, mitte mõiste *missa*. *Jumalateenistus on missa ehk jumalateenistus armulauaga, sõnajumalateenistus, palvus või muu jumalateenistuslik toiming*, mis on ette nähtud käsiraamatus või kasutamiseks lubatud korras. (EELK Põhikiri 2010, lk 6)

⁶ Suur Reede. Eesti Keele Instituudi Keelenõuanne oma kodulehel soovitab väikeste tähtedega kirjutada *suur reede*.

⁷ Missa – *mittere* (ladina keeles) läkitama. Läänekiriku traditsioone armulauajumalateenistuse nimi, mis tuleb teenistuse ladinakeelsetest lõpusõnadest *Ite, missa est* („Minge, on läkitatud“). (Juhend 2013, lk 195)

- viia läbi intervjuud ning selgitada välja koguduse liikmete ootused Suure Reede missa liturgia⁸ täiendamise osas;
- teostada andmeanalüüs ja saadud tulemuste põhjal teha järeldusi ning kokkuvõtte.

Lähtudes sellest koosneb bakalaureusetöö sissejuhatusest, kolmest peatükist, kokkuvõttest ja lisadest. Oma töö esimeses osas uurin Suure Reede ajaloolist ja liturgilise muusika tausta. Samuti annan ülevaate Türi koguduse ajaloost. Selleks kasutan erialaseid ajalehtede artikleid, koguduse ajaloo raamatut ja abiks oli ka EELK Usuteaduse Instituudi üliõpilase Andres Tšumakovi diplomitöö, mille koostamisel on kasutatud koguduse sõnalisi aasta-aruandeid (Tšumakov 1998). Uurimistöö teises peatükis tutvustan uurimuses kasutatavat metoodikat, kirjeldan valimit ja protseduuri. Kolmas peatükk koosneb tulemuste analüüsist.

Soovin tänada oma juhendajat Guldžahon Jussufi`d ja EELK Türi Püha Martini koguduse liikmeid, kes panustasid oma aega ning aitasid mind uurimistöö intervjuude läbi viimisel.

⁸ Liturgia – *leitourgia* (kreeka keeles) ühine, avalik töö või teenimine, rahva heaks tehtav töö; *liturgia* (ladina keeles) – teenistus, toimetus, ülesanne. Jumalateenistuse või selle osade kohta kasutatav nimetus. (Juhend 2013, lk 195)

1. SUURE REEDE MISSA

Esimeses peatükis käsitlen Suure Reede ajalugu ja antud kirikupüha tähistamist luterlikus kirikus. Samuti uurin Türi koguduse ajalugu andes ülevaate nii kirikuõpetajate kui organistide ja köstrite tegevusest. Lisaks sisaldab esimene peatükk lühiülevaadet Türi kiriku orelist. Eraldi alapeatükk hõlmab Suure Reede liturgilise ja instrumentaal- ning vokaal-instrumentaalmuusika ülevaadet.

1.1. Suure Reede kui kirikupüha ajalugu

Suur Reede on kirikuaasta, mis algab 1. adventiga ja lõppeb Surnutemälestuspüha ehk Igavikupühapäevaga, olulisem kirikupüha. Ristiusu aluseks on Kristuse ülestõusmine, millele eelnes aga Kristuse surmapäev – Suur Reede. Liturgilises kirikuaastas⁹ on seega esindatud kõik Kristuse eluga seondud sünnist surmani.

Tutvusin EELK koguduste interneti kodulehtedega, et uurida kui palju ja kas on kirjutatud Suurest Reedest. Huvitusin sellest, et kui mõistetavalt on inimestele edasi antud nii Vaikse Nädala kui sinna sisse kuuluva Suure Reede sündmuste sisu. Otsingute tulemusena leidsin hea ja korrektse selgitusega EELK Tallinna Toompea Kaarli koguduse kodulehe, kus on kirjas: „Vaikse ehk Suure Nädala mõte on süvenemine elu ja surma, kurbuse ja rõõmu, teiste eest elamise ja kannatamise olemusse. Palmipuudepüha on üks pühapäev enne ülestõusmispühi, vaikse nädala algus. Kiriklikult märgib palmipuudepüha Kristuse teekonda Jeruusalemma, mil rahvas tervitas tema saabumist palmiokstega. Suurel Neljapäeval meenutatakse armulaua sakramendi¹⁰ seadmist. Suur Neljapäev on eesti rahvakalendris kõige rikkama kombestikuga. Loodeti, et Suure Neljapäeva toimingutel on eriline mõju. Näiteks kaapisid aednikud õunapuid, sest siis pidi saama õunaaed puhtaks kõigist kahjulikest putukatest, kes muidu õied ära rikuvad. Suur Reede, Jeesuse surmapäev on kirikuaasta kõige tõsisem püha. Liturgiline

⁹ Kirikuaasta – Kirikujumalateenistuse korraldav pühapäevade ja kirikupühade liturgiline süsteem, mis kajastab Kristuse lunastustöö keskseid teemasid. Kirikuaastas on 3 suuremat tsüklit ehk pühaderingi: jõulutsükel, ülestõusmispühatsükel ning nelipühajärgne aeg ehk kirikupoolaasta. (Juhend 2013, lk 193)

¹⁰ Sakrament – *sacramentum* (lad. k.) tähendab püha toimingut, vannet. Luterlikus kirikus on kaks sakramenti: ristimine ja armulaud. Katoliku ja õigeusu kirikus on seitse sakramenti (EELK koduleht).

värv¹¹ on must. Suur Reede on kristlastele kõige sügavam leinapäev, sel päeval viidi kohtuotsus täide - Jeesus löödi risti ning ta suri. Kirikukellad ei helise, tööd sel päeval ei tehta, kirikus ei toimu laulatusi ega muid pidulikke talitusi. Algristikoguduses peeti igal reedel Jeesuse surma mälestuspäeva. Vaikne Laupäev oli Jeesuse hauasolemise päev. Vaikne laupäev on vaikne ootuse päev. Ka sel päeval ei tohtinud tööd teha ega ka reisida. Öeldakse, et Vaiksel laupäeval ei kasva isegi rohi. Rahvakalendri järgi tehti sel päeval suurem osa pühade ettevalmistustest. Vaiksele laupäevale järgneb kristlaste suurim rõõmupüha aastas, mis on 1. ja 2. ülestõusmispüha.“ (Tallinna Toompea Kaarli koguduse koduleht)

Ülestõusmispüha on kristluse vanim aastapäha. Sellest kirjutab ka Pärnu praost Enn Auksmann¹² oma artiklis järgmist: „Liturgiliselt on Jeesuse surma ja ülestõusmist tähistatud alates esimestest sajanditest, esialgu eeskätt Ülestõusmisöö pühitsemisega. 3. sajandist on teada kogu Suure Nädala pühitsemisest (Auksmann 2009). Nikaia kirikukogu¹³ määras 325. aastal ülestõusmispühade aja kindlaks – alus ja eeskuju juutlusest – esimene pühapäev pärast esimest täiskuud kevadise pööripäeva järel. [...] Kuna meie aastakalender lähtub Päikesest, on võimalik püha langemine päevale 22. märtsi ja 25. aprilli vahel (Leube 1996, lk 8). Ülestõusmissündmus, mis on kirjas Piiblis 1 Kr 1:17jj; 2:2¹⁴, jagatakse umbes 4. sajandist alates üksiklugudeks: sissesõit Jeruusalemma, päevad Jeruusalemmas, viimne õhtusöömaaeg, reetmine, ülekuulamine, kohtuprotsess, ristilöömine, surm, matmine, seejärel ülesäratamine, ilmumised, taevaminek, Vaimu väljavalamine. Kannatusnädala esimesi päevi tähistatakse liturgiliselt enamasti lihtsate kannatusaja palvuste vormis, kus koguduse muusikalised võimalused on rikkalikud. Samas ei tohi see viia kannatuse ülerõhutamisele ülestõusmissündmuse arvel. Suure Reede ülekaal võrreldes ülestõusmispühaga on suhteliselt uus ja pärineb alles reformatsioonijärgsest ajast.¹⁵ Reformatoorne teoloogia lähtus jumalatu õigeksmõistmisest, oma süü tunnistamisest ja selle andmisest Kristuse hoolde kui eeldusest

¹¹ Liturgiline värv – Kirikutekstiilide põhitoonina kasutatavad kirikuaasta perioodi sisu väljendavad värvitoonid. Eesti luterlikus kirikus on kasutusel viis liturgilist värvi: valge, punane, violett, must ja roheline. (Juhend 2013, lk 195)

¹² Enn Auksmann (s 1969) - on EELK Pärnu Eliisabeti koguduse õpetaja, Pärnu praostkonna praost.

¹³ Nikaia kirikukogu - esimene Nikaia kirikukogu peeti Nikaias, 325. aastal. Tegemist oli esimese oikumeenilise, kõiki kristlikke piiskoppe ühendava konverentsiga. Nikaia kirikukogul arutati, oli ülestõusmispühade kuupäeva kindlaks määramine. Tegemist oli tähtsaima pühaga kristlikus kalendris ning 4. sajandil valitsesid suured erimeelsused pühade toimumise aja kohta. Kirikukogu otsustas, et Jeesuse ülestõusmist tuleb tähistada esimesel pühapäeval pärast esimest täiskuud, mis järgneb kevadisele pööripäevale.

¹⁴ 1 Kr 1:17jj; 2:2 – Pauluse esimene kiri korintlastele ptk 1, salmid 17jj ning ptk 2, salm 2 (Piibel.Uus Testament 1997, lk 200-215).

¹⁵ Reformatsioon ehk usupuhastus oli usuline liikumine Euroopas 16. sajandil, mille eesotsas seisis saksa pastor Martin Luhter ning mille mõjul tekib luterlik kirik. Eestisse jõuab liikumine 16. sajandi 20ndatel aastatel. (Eesti Entsüklopeedia 8. 1995, lk 74)

patust vabanemiseks. See viis inimese patususe tugevale allakriipsutamisele ja Suure Reede ülekaalule võrreldes ülestõusmispühapäevaga. Siinkohal võib võrrelda J. S. Bachi passioonide tähendust ülestõusmiskantaatide kõrval. Põhirõhk pole mitte Suure Reede kibedal tõelisusel, vaid ülestõusmispühahommikul. (Leube 1996, lk 11-12)

1.2. Suure Reede missa ajaloost luterlikus kirikus

Toronto Vana-Andrese koguduses peetud Suure Reede jumalateenistuse kohta ilmunud artiklis „*Vaikuse vahedes Vana-Andreses*“ on muuhulgas kirjas, et: „Suur Reede on ristiusu leinapäev. Luteri kiriku traditsioonide järgi on see aasta tähtsaim püha ja minevikus peeti loomulikuks, et ilmalikust tööst loobuti. Samuti oli see aasta tähtsaim armulauapäev, tihti oli ka keskne osa kirikumuusikal, nagu näiteks luterlase J. S. Bachi Matteuse passiooni esitamisel, millega märgiti kannatusnädala haripunkti.“ (Estonian World Review 2013)

Suur Reede¹⁶ on Kristuse surmapäev ja seega kõige sügavam leinapäev. Sel päeval viidi kohtuotsus täide – Jeesus löödi risti ning ta suri. Ometigi ei ole see päev lohutamatusega märgitud. Suure Reede sõnum on: Kristus on surnud meie eest ja toonud meile lepituse. Kristuse rist on usklikele elu märk.

Eesti Kristliku Televisiooni kodulehel on lisatud lause, et: „Suur Reede on ainulaadne püha aastas, mil vanakirikliku traditsiooni järgi ei pühitseta armulauda.“

Teoloog Toomas Paul¹⁷ arutleb oma artiklis, et : „Üheks üldise armulaua käimise päevaks oli Suur Reede, ka veel pool sajandit tagasi, kui mina tulin kirikusse tööle. Muidugi ei olnud siis tung enam nii suur kui Arumäe¹⁸ nooruses: „Suure Reede pärastlõunasele jumalateenistusele sõitsime sageli Viljandi kirikusse. Mäletan, kuidas ükskord tulid Kirikumäel meile inimesed vastu ja ütlesid, et kirik on nii täis, et nad pidid koju tagasi minema. Läksime siiski edasi, kuid ka meie ei saanud ühestki uksest sisse.“

¹⁶ Selle päeva erilistust ja suurust väljendab ka päeva nimi – suur reede või «püha reede» (nt prantsuse keeles Vendredi saint) või «pikk reede» (nt soome keeles pitkäperjantai, rootsi keeles langfredag). Ingliskeelne nimi Good Friday («hea reede») viitab lunastusele kui Jumala heale tööle inimkonna heaks. Saksakeelses nimes Karfreitag tuleb aga esile Kristuse ristisurma kannatusvalu (kar tähendab vanas murdes leina). Ladinakeelne nimi toonitab ristiohvrit ja lunastust – Dies crucis («risti päev»). (Eesti Kristliku Televisiooni koduleht)

¹⁷ Toomas Paul (1939) - on emeritvaimulik, teoloogia doktor, endine EELK Tallinna Jaani koguduse õpetaja.

¹⁸ August Arumäe (1895-1976) – usuteadlane, kooliõpetaja ja muusikategelane. Ta sündis Viljandimaal Paistu kihelkonnas Heimtali vallas.

Edasi jätkab õpetaja T. Paul: „Suur Reede on taastatud Eesti Vabariigis riigipüha, töövaba päev. Ka armulauavaba päev. Kirikukäsiraamat sätestab: Suure Neljapäeva „jumalateenistuse lõpul võib altari esemetest ja tekstiilidest tühjaks teha, millega väljendatakse Kristuse viimaste kannatuste algust. [...] Uuesti ehitakse altar alles ülestõusmispüha ööl.“ Suurel Reedel „kirikukelli ei helistata, kirikus süüdatakse ainult hädapärane valgustus, orelit või muud instrumenti kasutatakse vajadusel vaid koguduselaulu toetamiseks. Suur Reede on ainulaadne püha aastas, mil vanakirikliku traditsiooni järgi ei pühitseta armulauda.“ (Paul 2012)

Lisan siia Pärnu Eliisabeti koguduse õpetaja Enn Auksmanni tsitaadi tema artiklist Suure Nädala¹⁹ kohta: „EELK Agenda näeb Suureks Reedeks ette erilise nn liturgilise jumalateenistuse, mis koosneb peaaesjalikult koguduselauluga vahelduvast Kannatusloo lugemisest, kusjuures Kannatuslugu on kombineeritud erinevatest evangeeliumitest. Lisanduvad kaebesalmid ja kirikupalve. Jutlust ette nähtud ei ole. Tõsi, kirikuaasta propriumis²⁰ nähakse ette ka Suure Reede peajumalateenistuse elemendid, samas puudub selgitus, millal pidada peajumalateenistust (tõenäoliselt hommikul) ja millal liturgilist (tõenäoliselt Kristuse surmatunnil). Tavapraktikas on liturgiline jumalateenistus ühendatud peajumalateenistuse elementidega (jutlus, armulaud) ning peetud seda tõenäoliselt hommikusel või ennelõunasel ajal (nõukogude okupatsiooni ajal, mil Suur Reede ei olnud püha, siiski sageli ka õhtul). Uus jumalateenistuste käsiraamat näeb Suure Reede peamise jumalateenistuse ajana hommikut, lisaks antakse võimalus pidada eraldi Kristuse surmahetke palvus ning Jeesuse matmisele pühendatud õhtuteenistus.“ (Auksmann 2009)

1.3. Muusika osa Suure Reede missas

Vanakirikliku traditsiooni järgi Kristuse surmapäeval ei helistatud kirikukellasid, ei toimunud pidulikke üritusi, ei tehtud laulatusi ega tööd. Liturgiline värv oli must. Kirikus tihti lauldi *a cappella* ja ei kasutatud orelit.

¹⁹ Suur Nädal ehk vaikne nädal on Palmipuude pühast kuni Vaikse laupäevani.

²⁰ Proprium ehk kirikuaasta järgi vahelduvad liturgiaosad (nt päeva palve, piiblitugemised, koguduselauld) (Juhend 2013, lk 197).

1.3.1. Muusika osa jumalateenistustel

Muusika osa luterlikus kirikus on olnud läbi aegade väga oluline. Selle olulisus väljendub eestikeelse liturgia laulmises ning koraalide ehk kirikulaulude kaasa laulmises koguduse poolt. Seetõttu toon antud alapeatükis välja ka EELK Jumalateenistuste ja talituste juhendis (edaspidi kasutan viidetes lühendit Juhend) kirja pandud mõtted nii muusika, koori kui ka koori tähtsusest luterlikus kirikus. „Muusika on jumalateenistuse osa, mis aitab kogudusel osaleda liturgias. Muusikaga saab väljendada seda, mis ainult räägitud sõnadesse ei mahu. Instrumentaalmuusikalgi on oma mõju vaikse mõtiskluse ja palve jaoks. [---] Liturgia muusika valimisel lähtutakse kirikuaasta pühapäeva teemast ja piiblilugemistest. (Juhend 2013, lk 43)

Orel on tänapäeva luterlikus kirikus põhiline muusikainstrument, mida kasutatakse nii laulu saateks kui ka iseseisva pillina (*ibid.*, lk 45). Kui kirikus ei ole orelit, võib koguduselaulu saateks kasutada ka muid instrumente (näiteks viiul, trompet, süntesaator, harmoonium, klaver) (*ibid.*, lk 46).

Koori esmane ülesanne on jumalateenistusel koos kirikumuusikuga koguduse laulu juhtida ja toetada. Kooril on mitmeid spetsiifilisi liturgilisi ülesandeid: näiteks introituspsalm²¹, piiblilugemiste vahel vastus (psalm või muu lugemistega sisuliselt haakuv koorilaul), muusika armulaua jagamise ajal.“ (*ibid.*, lk 45)

Paastuaja tõsidus väljendub ka liturgias. *Gloria* ja *Halleluuja* jäävad ära nii kogu paastuaja vältel kui Suure Nädala jumalateenistustel. (*ibid.*, lk 79)

1.3.2. Muusika osa Suure Reede jumalateenistusel Türi koguduse näitel

Asudes otsima vajalikku teavet Suure Reede jumalateenistuse pidamise kohta Türi koguduses selgus, et 1990. aasta pastoraadi tulekahjus on hävinud palju ajaloolisi raamatuid, noote, aruandeid. Neist kõigist oleks saanud konkreetse kirikupühaga seonduvad informatsiooni. Tulekahjust päästetud kirjalikud materjalid jäävad väheseks, et panna kirja kronoloogiliselt Suure Reede jumalateenistusel esitatud laulude pealkirjad, orelipalad või muu instrumendiga

²¹ Introituspsalm – sissejuhatav salm.

mängitud teosed. Kuid säilinud dokumentide uurimisel selgus, et ajal, mil koguduses tegutses koor, laulis see alati Suure Reede jumalateenistusel. Türi koguduse arhiivis (edaspidi kasutan lühendit TKA) on toimik „Arvulised aruanded 1943-1973.aastad“, kus on kirjas, et aastatel 1955– 1973 on Suurel Reedel peetud kaks jumalateenistust (EELK Türi kogudus). Esimene kell 11.00 ja teine õhtul kell 19.00. Miks on peetud kaks teenistust, saame ainult oletada. TKA on märgenud, et alates aastast 1956 on õhtune Suure Reede jumalateenistus olnud liturgiline. Nõukogude perioodil ei olnud Suur Reede vaba päev ega riiklik püha (Suur Reede muudeti Eesti Vabariigis riigipühaks 1991. aastal), seega õhtusele jumalateenistusele said tulla ka töölkäivad inimesed. Nendest aegadest puuduvad samuti suulised mälestused, sest paljud tolleaegsed inimesed on surnud. Samamoodi ei mäletata täpselt Suure Reede jumalateenistuse liturgiat ega koraale, sest üks kord aastas toimuv ainulaadne jumalateenistus ei pruugi mällu süüvida nii nagu näiteks kaunite kirikukoraalidega jõuluõhtu jumalateenistus. Selles alapeatükis saan välja tuua aastatel 1959 - 1970 ehk nõukogude ajal esitatud koorilaulude pealkirjad ja autorid ning seejärel alates 1994. aastast kuni käesoleva aastani esitatud laulud, mida on ette kandnud erinevad kollektiivid või solistid. Taasiseseisvunud Eesti Vabariigis jätkas tööd eelmise vabariigi ajal tegutsenud Kirikumuusika Liit. Nende palvel alustasid kogudused oma muusikatöö ajaloo jäädvustamisega koostades igaaastaseid aruandeid. Need koosnesid tabelaruandest, kuhu märgiti kuupäevaliselt jumalateenistuse, kontserdi või talituse nimi, kollektiivi nimi, esitatud palade nimed koos autori nimega ja sõnalisest aruandest. Võimalusel võis lisada kontsertide kavasid. Lisas nr 2 on ära toodud Türi kirikus Suure Reede jumalateenistustel esitatud repertuaar aastatel 1959-1970; 1994-2015. Vahele jäänud aastate repertuaari ei olnud võimalik lisada, kuna arhiivis puudus vastav informatsioon.

1.4. Türi Püha Martini koguduse ajalugu

Türi kolmelöövilise kodakiriku ehitamist alustati arvatavasti 13. sajandi II poolel. Pühitsetud on see Pühale Martinile. 1238. aastal sõlmiti taanlaste ja sakslaste vahel Stenby kokkulepe, mille järgi jäid Järvamaa ja ka väikemaakond Alempois ordu valitsuse alla. Kaitseotstarvet täitsidki seega esialgu kirikud [---] ehitati paksude müüride ning kõrgete ja kitsaste akendega (Tšumakov 2010, lk 4). Kunstiväärtuslikust seisukohast on kirikus hinnaline 17. sajandi tuntuima puunikerdaja Christian Ackermanni valmistatud barokne altar (1693) koos puule maalitud originaal-altarimaalidega. Kantsel pärineb 1630. aastast. Interjööri kaunistavad Dolores Hoffmanni aknavitraažid, mis on valminud aastatel 1990, 1996, 1997. (*ibid.*, lk 7)

Kunstiteadlane Villem Raam on kirjutanud Türi kirikust järgmist: „Ehitusmaterjalina on kasutatud peale pae ja maakivi ka tellist, mis tähistab üleminekut Põhja-Eesti paekivialalt Lõuna-Eesti tellisetsooni. [---] Algakavandisse kuulus tornita pikihoone ja väiksem 4-nurke koor, mille põhiplaan on ruudukujuline. [---] Oletuste kohaselt võlviti kirik 1300 paiku 3-lööviliseks kodakirikuks. (Raam 1997, lk 91)

1.5. Kirikuõpetajad

Käesolevas alapeatükis soovin anda ülevaate Türi koguduse kirikuõpetajatest. Türil on läbi ajaloo töötanud palju haritud ja eesti kultuuriloole omapoolse panuse andnud kirikuõpetajaid nagu näiteks Ludvig Vagener, Andreas Kurrikoff ja Julius Voolaid. Nende ja mõne teise õpetaja kohta olen kirjutanud antud isiku märkimisväärsest tegevusest, kuid ülejäänud pastorite puhul märkisin sulgudesse tema Türi koguduses töötamise aja.

Kõige vanem teadaolev teave Türi koguduse kui ka esimese Türi vaimuliku kohta on kohaliku külavaimuliku Marteni kohta. Tallinna linnaarhiivis säilitatakse üht 480-leheküljelist ladina-alamsaksakeelset käsikirjalist seletavat sõnaraamatut, mille on kirjutanud 1454. aastal Türil kohalik dominiiklasest külavaimulik Marten. Kolmteist aastat hiljem trükkis avaldatud samalaadse sõnastiku ainus eksemplar säilib Pariisi Rahvuslikus Raamatukogus. (Tšumakov 2010, lk 22)

Türi kiriku minevikus on pikk aeg, mille kohta palju andmeid ei ole. Palju ei ole teada ajajärgust enne Põhjasõda. On olemas andmeid, et Türil küll juba 1347.a. vaimulik on olnud, katoliku preester Heinrich von Vogtheim või von Rechten, kuid peale teda puudub katoliku preestrite nimestik. (Türi album 1630.-1930., lk 37).

Järgnevalt toon välja kronoloogilises järjekorras kõik Türi koguduse õpetajad. Sulgudesse olen märkinud nende Türil töötamise aja. Andmeid kirikuõpetajate kohta sain Andres Tšumakovi diplomitööst (1998), Türi koguduse albumist 1630.-1930. a. (1930) ja Liivi Aarma raamatust (2007).

1. Heinrich von Vogtheim või von Rechten (1347)
2. preester Merten (Marten) (1454)
3. Johannes Bussow (1557-1567)

4. Matz (Pulck) (1591-1593). Alates 1591. aastast on teateid temast kui Türi pastorist.²²
5. Johann Nigrinus (1618-1623) sündis u 1580.a. Saksamaal.
6. Christian Tredenap (1623-1636).
7. **Ludvig Vagener** (1636-1667) tõlkis H. Stahl²³ „Käsi- ja koduraamatule” eestikeelseid laule. (Tšumakov 1998, lk 8)
8. David Bringmann (1667-1673).
9. Johann Georg Dentenius (1675-1710).
10. Johann Dentenius (1710-1722).
11. Peeter Schwabe (1722-1737).
12. Marius Kelch (1738-1756).
13. Michael Kelch (1757-1772).
14. Johann Christoph Staubing (1773-1792).
15. **Justus Heinrich Grohmann** (1793-1828) asutas 1821. aastal Türi abipiibliseltsi. (Tšumakov 1998, lk 8).
16. **Voldemar Eugen Grohman** (1828-1874) tegeles ka eestikeelse kirjanduse väljaandmisega.
17. Nimeka kultuuritegelasena läks ajalukku Viljandi Savikotilt pärit **Andreas Kurrikoff** (1848-1904), kes oli Türi esimene eestlasest pastor aastatel 1875-1889. Juba Tartu õpinguaastail sai temast Eesti Üliõpilaste Seltsi esimene esimees, Eesti Aleksandrikooli Peakomitee asepresident, üks Eesti Kirjameeste Seltsi asutajaid. Avaldas ajakirjanduses luuletusi ja artikleid, tõlkis J.W. Goethe luulet.
18. Robert Carl von Landesén (1892-1904).
19. Victor Woldemar Theodor Speer (1904-1922).
20. Paul Voldemar Kuusik (1922-1927).
21. Peet Nõmmik (1927-1944).
22. Friedrich Uuspõld (1945-1949).
23. **Julius Voolaid** (1949-1958) oli poliitik ja kirikuõpetaja. Ta nimetati 1956. aastal Türi koguduse õpetajana EELK Lauluraamatukomisjoni koosseisu.
24. **Karl Puusempa** (1958-1978) eestvõttel taastati 1972. aastal Türi kiriku tornikiiver, mis oli purustatud 1941. aastal (*ibid.*, lk 30).

²² Võis kanda perekonnanime Pulck, sest 1591.a. maksti Kerreveres Mattz Pulckile välja 12 tündrit vilja. (Aarma 2007, lk 179)

²³ Heinrich Stahl (u 1600-1657) - Baltisaksa vaimulik ja kirjamees, kes andis välja eesti- ja saksakeelseid kirikuraamatuid. Peateos oli 1632-1638 ilmunud neljaosaline „Käsi – ja koduraamat Eesti vürstkonna jaoks Liivimaal“, mis sisaldab Lutheri katekismuse, 144 riimimata kirikulaulu, katkendeid evangeeliumidest, epistlitest. (Eesti Entsüklopeedia koduleht)

25. **Harald Meri** (1978-1990) vaimulikuks olemise ajal hakkas taas hoogustuma ka muusikaelu, sest ta ise oli õppinud nii orelimängu, koorijuhtimist kui ka improvisatsiooni Tallinna Konservatooriumis, kus kahjuks õpingud pooleli jäid.

26. **Teet Hanschmidt**i initsiatiivil, kes alustas töö 1990. aastal, sai alguse kirikuhoone laiaulatuslik ennistustöö. 1994. aastal sai kirik uue katuse, 1995. aastal vahetati välja vana põrand jms. (Tšumakov 2010, lk 32). Talle on antud 2005.a. kodanikupäeva aumärk, mille andis Stenbocki majas üle peaminister Andrus Ansip (*ibid.*, lk 32).

1.6. Organistid ja köstrid ning nende muusikaline tegevus koguduses

Organistide ja köstrite töö on koguduse juures väga tähtis olnud. EELK Haapsalu koguduse kodulehel on kirjutatud: „Jumalateenistusel mängib orelit ja juhib koguduselaulu kirikumuusik. Inimesed kutsuvad teda enamasti lihtsalt organistik, kuigi tema ülesanne on veel koori juhatada ja korraldada muusikatööd koguduses. Muusikal on jumalateenistuses eriline koht ja sellepärast on kirikumuusik koguduses oluline töötaja. Kirikumuusikuks saamisel vajatakse mitmekülgset erialast haridust. Enne sõda tegid kogudustes muusikatööd köstrid, kes said lisaks muusikalisele haridusele ka teoloogilist ja pedagoogilist väljaõpet ning töötasid koguduses kui õpetaja abilised. Neil oli õigus asendada õpetajat kodusel ristimistalitusel ja matusel, anda leeritunde ja usuõpetust koolis. (EELK Haapsalu Püha Johannese koguduse koduleht)

Kõige varajasemad teated Türi koguduse organistide ja köstrite kohta on teada isa ja poeg Nicklassohnid. Poeg **Georg-Magnus Nicklassohn** (1811-1873) oli ametis 43 aastat (Türi album 1630.-1930., lk 37).

Emmy (Emmeline) Grohmann, pastor V.E. Grohmanni tütar, asutas meeskoori 1869. aastal. Koor võttis osa 1869. aasta üldlaulupeost Tartus.²⁴ Pärast isa surma lahkus Emmy Türialt Tallinna ning andis enda asutatud koori üle Mihkel Koigile. (Arvola 1996a, lk 159)

Mihkel Koik (1846-1893) sündis Viljandimaal Taevere vallas. Ta oli Türi kihelkonnakooli esimene kooliõpetaja, kes juhatas esimesest Eesti üldlaulupeost osavõtnud Türi meeskoori. Kui köster Magnus Nicklassohn suri, jäi köstrikoht vabaks ja tema järglaseks kutsuti Mihkel Koik. Seejuures jäi ta kihelkonna koolmeistriks edasi. (Arvola 1996, lk 26)

²⁴ Türi koguduse meeskoori esmakordsed mainiti 6. jaanuar 1869. aastal. Samal aastal 18.-20. juunil osales Türi koguduse 18-liikmeline meeskoor Tartus Eesti I üldlaulupeol. (Pajur 2001, lk 6)

Mart Veimer (1866-1957) Koigi järeltulija oli köstri ametis aastatel 1894-1925. Hariduse sai ta Vahastu valla-, Türi kihelkonna- ja Paide Kreisikoolides, käis täienduskursustel Tartus, Tallinnas ja Lihulas. Lisaks selle sellele õppis ta muusikat Tallinnas Konstantin Türipul. Ta juhatas koguduse segakoori, mis oli võrdlemisi hea koor. Kontserte anti ka väljaspool Türi kirikut, näiteks Raplas ja Paides. 02.09.1912 kanti koori poolt Türi kirikus oratoorium „Loomine“ lühendatud kujul ette. (Tšumakov 2010, lk 33)

Johannes Rudolf Veeber, ka Weber (ta nimi eestindati ja aastast 1935 kandis nime Juho Varandi) sündis 1900 Sõtkülas Märjamaa vallas ja suri 1986 Tallinnas. Mängis vanemate õpetusel juba 8-aastaselt koraale, õppis 1921-23 klaverit Tallinnas Ella Hirschi muusikakoolis, 1923-25 õppis orelit ja koorijuhtimist August Topmani klassis Tallinna Konservatooriumis, mille lõpetas 1933. aastal. Aastatel 1925-33 oli EELK Türi koguduse organist ja koorijuht, 1926-29 Türi aiamajandusegümnaasiumis lauluõpetaja. Korraldas Türil orelit- ja vokaalsuurvormide kontserte, juhatas Muusikaseltsi segakoori ja sümfoniettaorkestrit, oli vaimulikel laulupäevadel puhkpilliorkestrite, laste- ja kirikukooride üldjuht.²⁵ Töötas 1937-61 (vaheaegadega) organisti ja koorijuhina EELK Tallinna Jaani koguduses. (Pilliroog 2008, lk 503-504). Ta tegeles ka heliloominguga. Laulikus „Kirikukoor XVI“ on trükitud tema laul „Mu Jumal, mu Jumal“ (vt Lisa nr 3).

Hugo Mürk (1907-1962) oli Türil köster-organisti ametis 3. aprillist 1938 kuni 01. detsembrini 1940. Ta oli aktiivne kontsertide korraldaja ja 1930ndatel aastatel sai Türil tavaks korraldada kirikukontserte, kus on esinenud A. Topman, H. Lepnurm ja H. Kõrvits. 1940. aasta 5. ja 6. juunil oli Türil köstrite-organistide konverents, millest võttis osa ka piiskop J. Kõpp, kellelt oli peaettekanne „Eesti evangeelse luteri kiriku muusika ja selle kandja.“ (Pung 2001, lk 38)

Mart Veimer (1866-1957), kes oli köster-organist, paluti taas ametisse 1940. aastal. Ta lahkus ametist omal soovil 1947. aastal ning koguduse juhatus tegi ettepaneku õp. F. Uuspõldi abikaasale. Koguduse ajaloos järgneb ajajärk, kus orelimängija kohustused langevad koguduse õpetajate abikaasadele. See oli Nõukogude ajal, mil kirikus käimist tauniti ning töötada kirikus ei olnud ühiskonna surve tõttu võimalik. See ajajärk hõlmab endas aastaid 1947-1978, mil orelimängijaks olid kolme kirikuõpetaja abikaasad. Kahjuks puuduvad täpsemad andmed kahe orelimängija muusikalise hariduse kohta. Suur puudus oli väljaõppinud kirikumuusikutest.

²⁵ 24. juuni 1930 Türi I vaimulik laulupäev, osaleb 16 laulukoori 600 lauljaga ja 7 pasunakoori 116 mängijaga (Pajur 2001, lk 10). 10. juuni 1934 Türi II vaimulik laulupäev, kus osaleb 10 koori 390 lauljaga ja ühendatud puhkpilliorkester. Septembris 1935 moodustatakse Türi Muusika Seltsi ja gümnaasiumi puhkpilliorkestri alusel sümfooniaorkester, mida juhatab köster-organist Johannes Veeber. (*ibid.*, lk 11)

Veveja Uuspõld töötas koguduses organisti kohusetäitjana 1947-1949. (Tšumakov 2010, lk 33)

Helmi Voolaid (1908- 1981) oli Türi kiriku organisti kt aastatel 1949 – 1958. Tema abikaasa oli tollel ajal kirikuõpetajaks Türil. Voolaid mängis orelit ja pidas kantselei ametniku kohustusi. Ta juhatas koguduse segakoori. Voolaid oli õppinud Tartu Kõrgemas Muusikakoolis klaverit ja laulu. Ta õppis laulu Tallinna Konservatooriumis professor Hellat-Lemba juures kõrgema kursuse ulatuses. 1955. aastast õppis orelimängu ja koorijuhtimist Kõrgema katsekomisjoni Muusika osakonnas (Türi koguduse arhiiv 1943-1973). Lisas nr 4 on võimalik tutvuda Helmi Voolaid'i kirjadega Konsistooriumile e Kirikuvalitsusele.

2011. aastal kinkis tema poeg Valdek Voolaid osa oma ema noodiarhiivist kogudusele²⁶.

Hilja Puusepp (1907-1990) kinnitati ajutiseks organisti kohusetäitjaks juhatuse ja konsistooriumi poolt alates 1958. aastast. Konsistoorium palus juhatusel kaaluda kutselise organisti ametisse võtmist. Ta töötas koguduses kuni aastani 1978. Kahekümne aasta jooksul juhatas ta 25-liikmelist segakoori (1958-1969). Aja jooksul sellest segakoorist moodustus 20-liikmeline naiskoor ning see koor jätkas tööd aastatel 1970-1978.

Aastatel 1979-1990 oli Türi koguduse organisti koht vakantne. Sellel ajal täitsid organisti kohustusi kirikuõpetaja Harald Meri oreliõpilased **Tiit Kiik**²⁷, **Maie Oksa**²⁸, **Jaanus Torrim**²⁹. **Arne Hiob**³⁰ mängis orelit aastatel 1987-1990. Õp. H. Meri oli õppinud Tallinna Konservatooriumis orelit ning vajadusel mängis ta ka ise jumalateenistustel ning talitustel orelit.

1990-91 oli organisti kt **Vesta Väisinen**.

Õp. **Harald Meri** juhendas segakoori ja meeskvartetti alates 1979.aastast. Arvatavasti lõpetas meeskvartett tegutsemise 1986. aastal või 1987. aastal, sest kahjuks 1986.aasta koguduse sõnaline aruanne puudub ning 1987. aasta aruandes meeskvartetti enam ei mainita. 1985. aastal kutsus H. Meri kokku puhkpilliorkestri, mis tegutses kuni õp. Meri surmani 1990. aastal.

²⁶ Sellest arhiivist on säilinud noodid, mida kasutati segakoori repertuaaris nagu näiteks 1934.aastal ilmunud kirikumuusika sekretariaadi väljaanne „Kirikukoor XI“ - Teine vaimuliku laulupäeva laulude kogu. Samuti „Kirikukoor XII“ - Kannatamise aja ja ülestõusmise püha laulud. „Kiriku koor III“, mis oli välja antud 1925. aastal.

²⁷ Tiit Kiik (s 1950) töötab hetkel Niguliste muuseum-kontsertsaali organistina, tegutseb ka orelihooldajana ja renoveerijana. Ta on lõpetanud Tallinna Konservatooriumi 1976.a. Hugo Lepnurme oreliklassi.

²⁸ Maie Oksa töötab hetkel Soomes Rovaniemi kirikus organistina.

²⁹ Jaanus Torrim (s 1975) hetkel on EELK Pärnu Eliisabeti koguduse peaorganist ja diakon. Lõpetanud Tallinna Konservatooriumi 2002.a. Rolf Uusvälja oreliklassi.

³⁰ Arne Hiob (s 1961) on hetkel EELK Tallinna Jaani koguduse õpetaja ja EELK Usuteaduse Instituudi õppejõud, teoloogiadoktor.

Janika Oja (s 1971) alustas koguduse juures orelimänguga 1990. aasta detsembris. 1992-1998 õppis EELK Kirikumuusikakoolis orelit. 1992. aasta sügisest alustas tööd naiskoor Oja juhendamisel. Jätkus koguduse koori töö, mis oli katkenud arvatavasti 1989. Koguduses tegutses segakoor aastatel 1995-2001. Hiljem jätkas Oja tööd naisansambliga ning 2014. aastast on tema juhendada koguduses 8-liikmeline segaansambel, mis laulab Türi kiriku jumalateenistustel, samuti annab kontserte, osaleb Eesti vaimulikel laulupäevadel erinevates Eesti linnades ja Järva praostkonna vaimulikel laulupäevadel.

Tiiu Schüts (s 1953) juhendas koguduse lastekoori aastatel 1990 - 1994. Vajadusel asendab ta organisti jumalateenistuste mängimisel. Tähelepanuväärne on, et Türi Põhikooli muusikaõpetajana on ta organiseerinud juba 10 aastat kooli jõulukontserte kirikusse. Ta juhatab Türi kammerkoori, mis on laulnud jõuluõhtu liturgilistel jumalateenistustel alates 1988. aastast.

1.7. Türi kiriku orel

Türi kiriku orel on ehitatud 1840. aastal 3000 rubla eest ja on teada, et maksjad olid mõisnikud (Türi koguduse album 1630.-1930.). Ehitaja on tundmatu. 1896. aastal aga valmis uus orel E.F. Walckeri³¹ tehases Saksamaal. Orelil oli 12 helisevat registrit.³² 1926. aastal sai orel elektrimootori. Praegu on Tallinna Kaarli kiriku orel, mis on ehitatud 1923. aastal, suurim töokorras Walckeri orel 84 registriga. 1931. aastal ehtasid vennad Kriisad³³ Türi koguduse soovil pilli ümber ja suuremaks kontsertoreliks (vt Lisa 5). Vana orel jäi tervenisti

³¹ Eberhard Friedrich Walcker (1756-1843) oli Euroopa üks tuntumaid orelimeistreid. Tema firma on XIX sajandi teisel poolel ning XX sajandi algul ehitanud Eestisse väga kvaliteetseid oreleid. Walcker leiutas 1840. aastal uut tüüpi tuulepõhja. See võimaldas lihtsamini käsitleda orelit registreid, muutis kergemaks mängumehhanismi ja oli ilmastikukindlam./.../ Uue tuulepõhja saksakeelne nimetus on *Kegelladen*. Eestis on Walckeri oreleid Nõo, Lohusuu, Koeru, Kärdla, Torma kirikutes. (Tint 2007, lk 103)

³² Register on ühesuguse ehituse ja tämbriga vilerida, mida saab panna hüüdma ühe ja sama mehhanismi abil, nimetatakse orelit registriks. (Lepnurm 1994, lk 3)

³³ 1880-ndail aastail kerkisid orelimeistreina esile vennad Juhan, Jakob ja Tannil Kriisad Haanjast. Need täielikult iseõppijad jõudsid tunnustusväärsele tasemele. Enne I maailmasõda ehtasid nad peamiselt oma koduümbruse – Võrumaa koolidele ja kirikuile. Mõne üksiku positiivi kõrval valmis ka üsna suuri, vägagi soliidseid kirikuoreleid (Pindi, Rannu, Järva-Peetri, Kaarma, Võru ja Vastseliina). Võru kiriku 1910. aastal ehitatud 2 manuaali ja 28 registriga pilli on siiralt imetlenud Rudolf Tobias ja Mihkel Lüdig. Kriisade töö kulmineerus aastail 1920-40, mil sellesse lülitusid Tannili pojad Edvard, Harry ja Rudolf, neil aastail ehtasid nad 11 uut orelit, milledest suurim Narva Peetri kirikule 34 registriga aastal 1936 (Lepnurm 1994, lk 144). Orelimeister Toomas Mäeväli lisab oma artiklis Eesti oreleid, et „Kriisade oreleid iseloomustab soliidne konstruktsioon ja kandev kõla [---] Rapla orel, mis valmis 1939. aastal, oli nende viimane töö enne Teist maailmasõda. See orel jäi lõpetama ühte ajastut.“ (Mäeväli 2003, lk 44-45). 2010. aastal pühitseti Hardo Kriisa poolt valmistatud Pärnu Eliisabeti kiriku teine orel. 2013.aastal lõppes Kuressaare Laurentiuse kiriku orelit restaureerimistööd, mis kestsid seitse aastat. 2015.aastal valmis restaureeritud Misso kiriku orel.

kasutusse, kuid lisati juurde 13 registrit. Kokku on 23 registrit. Orel on 2 manuaaliga³⁴ ja pedaalliga.³⁵ Vilesid on kokku 1500. Orel on puhuvtuule pneumaatilise traktuuriga.³⁶ Traktuuri järgi jaotatakse orelid mehaanilisteks, pneumaatilisteks³⁷ ja elektrioreliteks. Pneumaatilistel orelitel tekib kõla hilinemisega peale klahvile vajutamist. Õhk pääseb vilesse toonkanalite kaudu ja see võtab aega, sellepärast kõla hilineb. Pneumaatilised orelid olid levinud XIX sajandi lõpust kuni umbes 1940 aastani. Eestis on palju pneumaatilise traktuuriga oreleid. Pneumaatilise traktuuriga orelid ei ole nii vastupidavad ja selle pärast tänapäeval neid ei ehitata või kui ehitatakse, siis teatud stiili taotluse jaoks. Pneumaatilisel orelil sobib väga hästi esitada romantismi aja orelimuusikat.

1931. aasta ajalehes ilmunud artiklis „Türi koguduse uuendatud oreli õnnistamine“ on kirjutatud, et „orel muutus ajajooksul ebakohaseks kontsertide andmiseks. Siis otsustati koguduse poolt see orel ümber ehitada, et ajakohasemaks muuta ning anda võimalust kogudusel paremat muusikat kuulata. Tollel ajal oli see suurendatud orel üks suuremaid provintsis. Uuendatud oreli pühitsemise päeval esinesid orelipaladega professor August Topman³⁸ ja Türi organist Johannes-Rudolf Veeber“. (Eesti Kirik 1931)

2006. aastal teostas OÜ Kriisa Oreliehitus Türi orelile kapitaalremondi. Hardo Kriisa³⁹ koos pojaga parandasid Türi kiriku orelit alates jaanuarist 2006. a. Korrastatud orel pühitseti 03. detsembril 2006. a. (Tšumakov 2010, lk 47). See on omamoodi oreli ja oreliehituse ajaloo jätk. Sümboliseks jätkas oma esiisade tööd Hardo Kriisa oma pojaga. Türi kiriku oreli prospekt⁴⁰ ja dispositsioon⁴¹ on Lisas 5.

³⁴ Manuaal on kätega mängitav klaviatuur (Lepnurm 1994, lk 22).

³⁵ Pedaal on jalgadega mängitav pedaalklaviatuur. Pedaali leiutajaks loetakse Brabanti pillimeistrit Louis van Valbeket (1318). Eeskuju orelipedaali valmistamiseks võis anda Madalmaade ja Põhja-Prantsusmaa kirikukellade helistamise mehhanism, mida „mängiti“ käte ja jalgadega – teisiti polnud võimalik helistada neil mail kasutatavaid suuri (kuni 30 kella) kellade kogusid kirikutornides. (*ibid.*, lk 21)

³⁶ Traktuuriks nimetatakse oreli mängumehhanismi.

³⁷ Pneumaatiline orel oli võetud tarvitusele 19. sajandi lõpus. See oli oreliehituses uus klahvi jõuülekandeviis, kus ülekanded klahvist vileventiilini ei toimunud enam mehhaaniliselt, vaid õhuga - pneumaatiliselt.

³⁸ August Topman (1882-1968) oli organist, koorijuht ja helilooja. Ta õppis Peterburi konservatooriumis, mille oreliklassi lõpetas 1904. a. ja kompositsiooniklaasi lõpetas 1911. aastal. Alates 1925. aastast oli ta oreli professor. (Türi koguduse album 1630.-1930., lk 3)

³⁹ Hardo Kriisa (1940) on orelimeistrite kolmanda põlve esindaja, kes jätkab koos poegadega esivanemate tööd Rakveres Kriisa Oreliehitus OÜ-s ning on ehitanud ja remontinud oreleid Eestis, Soomes, Rootsis, Saksamaal, Venemaal ja Ukrainas. Orelimeistrite firma on ligi 125 tegutsemisaasta jooksul valmistanud umbes 50 orelit. Hardo Kriisa on Rahvusvahelise Orelimeistrite Ühingu (ISO) tegevliige. Tema põhiline panus Eesti oreliehitusse on seadmete ja teadmiste säilitamine nõukogude okupatsiooni tingimustes.

⁴⁰ Prospekt ehk oreli esikülj, mis kohandati kiriku sisearhitektuuriga ja viimistleti hoolega (Lepnurm 1994, lk 19).

⁴¹ Dispositsioon ehk registrite loetelu (*ibid.*, lk 22).

2. UURIMISTÖÖ METOODIKA

Teises peatükis annan ülevaate uurimismetoodikast, kirjeldan populatsiooni, valimit ja uurimuse protseduuri.

2.1. Meetodi valik ja kirjeldus

Antud bakalaureusetöö eesmärgi täitmiseks on teostatud kvalitatiivne uurimus.

Andmekogumismeetodiks kasutasin intervjuud. Intervjuu on vestluse vorm, mille eelis on paindlikkus, võimalus andmetekogumist vastavalt olukorrale ja vastajale reguleerida. Intervjuus võib näiteks varieerida käsitletavate teemade järjekorda. (Hirsjärvi jt 2007, lk 192). Sellest lähtuvalt valisin enda uurimusliku intervjuu liigiks struktureeritud intervjuu ehk ankeetintervjuu.

Lähtudes Lembit Õunapuu õpikust, kus ta toob välja erinevaid tüüpe intervjuusid, on minu uurimustöö jaoks sobilikum poolstruktureeritud intervjuu, mille tunnused on järgmised:

- intervjuu korraldus on osaliselt reglementeeritud
- küsimused valmistatakse ette vaid intervjuu alustamiseks
- küsimuste järjekorda võib intervjuu käigus muuta
- küsimuste sõnastamine on paindlik
- intervjuueerija võib vastata küsimustele ja anda selgitusi
- vajaduse korral võib lisada täpsustavaid küsimusi
- küsimuste liik ja arv ei ole piiratud
- intervjuu salvestatakse või märgitakse vastused registreerimislehtedel (Õunapuu 2014, lk 172).

Poolstruktureeritud intervjuud on mugav kasutada fenomenoloogilistes⁴² uurimistöodes, kus soovitakse uurida varjatud nähtusi ja nende tunnuseid. Protseduurid osaliselt standardiseeritud. (*ibid.*, lk 172)

⁴² Fenomenoloogilise uurimuse all mõeldakse kvalitatiivse lähenemisega meetodit, mis uurib inimeste arusaamu ja käsitlusi ümbritsevast maailmast. Fenomenoloogia on nii filosoofia kui ka meetod, kus uuritakse väikest valimit intensiivselt ja pikaajaliselt, et selgitada tähenduste arengut ja omavahelisi suhteid. Fenomenoloogilise uurimuse eesmärk on detailselt ja süstemaatiliselt kirjeldada mingi kogukonna erinevaid arusaamu mõne elulise nähtuse/fenomeni kohta. Fenomenoloogias ei ole ühte õiget arusaama ning ka uurija avaldab oma arvamust. Lähtutakse ideest, et reaalsus eksisteerib sellisena nagu inimene teda tajub ja mõistab. (Tallinna Ülikooli koduleht)

Kasutasin oma intervjuus avatud lõpuga küsimusi, millega panin paika järgmised uuritavad põhiparameetrid: vastaja taustandmed, Suure Reede kirikupüha teoloogiline arusaamine ja püha tähtsus vastaja jaoks, missa liturgilise ja vokaal-instrumentaalmuusika olulisus, koguduse liikme ootused Suure Reede kirikupüha täiendatud liturgia osas.

2.2. Valimi moodustamine ja uurimiskontingendi kirjeldus

Valim on uurimise eesmärgil populatsioonist⁴³ eraldatud osa. (Õunapuu 2014, lk 139)

EELK Türi koguduses on 251 liiget ja valimi moodustasin Türi koguduse liikmetest.⁴⁴ Andmed nende inimeste kohta leidsin koguduse andmebaasist ja isiklike kontaktide põhjal. Koguduse liikmetest on koostatud alfabeetilises järjekorras perfokaartidel kartoteek. Kaardile on märgitud liikme nimi, sünniaeg, aadress ja kontaktandmed. Kuna tegemist on isikuandmetega, siis kartoteegi juurde pääsevad vaid koguduse õpetaja ja sekretär.

Türi kiriku jumalateenistustel osaleb umbes 20 inimest. Kasutasin oma uurimistöös valimi tüübina ettekavatsetud valimit. Ettekavatsetud valimi liikmeid valib uurija, lähtudes oma teadmistest, kogemustest ning eriteadmistest mõne grupi kohta. Populatsioonist püütakse leida kõige tüüpilisemad esindajad. (*ibid.*, lk 143). Vastavalt sellele valisin välja 10 inimest, keda ma tean, et on koguduse ja jumalateenistusliku eluga tihedamalt seotud. Nad on Türi põliselanikud. Nad tunnevad kodukiriku traditsioone ja osalevad koguduse nädala kõige tähtsamal kokkusaamisel ehk pühapäevasel jumalateenistusel. Samuti soovisin, et vastajad oleksid erinevate põlvkondade esindajad. Vastanute hulgas oli vanuses 20 – 29 aastaseid koguduse liikmeid 1, vanuses 30-39 aastased oli 1, vanuses 40 –49 aastaseid 2, vanuses 50 – 59 aastaseid liikmeid 2, 60 – 69 aastaseid vastajaid oli 2 ja üle 80 aastaseid vastajaid oli 2. Kokku intervjuueerisin 10 liiget, nendest seitse oli naisterahvad ja kolm meesterahvast.

2.3. Uurimisprotseduuri kirjeldus

Uurimuse viisin läbi EELK Türi koguduse liikmetega. See toimus ajavahemikus 01.01.2015-01.04.2015. Uuringu esimeses etapis viisin läbi pilootuuringu ühe koguduse liikmega.

⁴³ Populatsioon on teatavate sarnaste tunnustega uuritavate objektide koguhulk (Õunapuu 2014, lk 137).

⁴⁴ EELK liikmed on need, kes on ristimise kaudu või muul kirikuseaduses kirjeldatud viisil kiriku liikmeks vastu võetud (EELK Põhikirj 2010, lk 6).

Temaga koos arutades sain koostatud küsimused üle vaadata ning korrigeerida küsimuste sõnastust, muuta need arusaadavamaks intervjueeritavale. Pilootuuring toimus 11.12.2014. Taustandmete jaoks kasutasin ankeeti, mis oli paberkandjal ette antud igale intervjueeritavale. Antud ankeedid sain koguduse liikmetele enne intervjuu teostamist kätte anda, et nad saaksid ankeedis küsitud küsimuste üle mõelda ja süveneda Suure Reede teemasse. Ankeedis oli esitatud 15 küsimust, mis olid avatud lõpuga küsimused. Küsimustikule vastamine oli anonüümne.

Antud uurimistöö ankeet intervjuude tegemiseks oli jagatud kolme blokki:

1. Avaküsimused, mis hõlmasid küsimusi alates number ühest kuni neljani, kus ma küsisin vastaja vanust, sugu, kui kaua on ta koguduse liige olnud ja kui sageli võtab intervjueeritav osa jumalateenistustest.
2. Uurimisteemaga seotud küsimused olid number viiest kuni 15ni ning koosnesid küsimustest, kui sageli inimene on osalenud Suure Reede jumalateenistusel, milles on seisnenud inimese osalemise funktsioon jumalateenistusel ning kuivõrd arusaadav on kirikupüha liturgia ja selle uuendamise võimalused.
3. Võtmeküsimused, mis olid esitatud numbrite kaheksa kuni 14 all, kattusid uurimisteema küsimustega.

Ankeete kokku oli 10. Ankeetküsitluse küsimused on ära toodud Lisas 1.

Intervjuu viisin läbi individuaalintervjuuna, mille vastused hiljem analüüsisin.

Koguduse liikmetega oli intervjuuaeg kokku lepitud kõigile osapooltele sobival ajal. Keskmiselt kulus ühe vastajaga vestlemiseks ja arutamiseks 30-50 minutit.

3. TULEMUSTE ANALÜÜS

Lähtudes bakalaureusetöö eesmärgist anda ülevaade Suure Reede kirikupüha tähtsusest Türi koguduse näitel ning täiendada kiriku liturgilise aastaga seotud pühade missasid esitan käesolevas peatükis tulemuste analüüsi. Kirjeldan millised on Türi koguduse liikmete ootused uuendatud ja täiendatud Suure Reede missa liturgiaga.

Tulemused olen esitanud teemade kaupa järgmiselt:

- jumalateenistustest ja Suure Reede teenistustest osavõtu sagedus ning intervjueeritava funktsioon Suure Reede jumalateenistusel osalemisel;
- Suure Reede kirikupüha sisust arusaadavus;
- praegu kasutusel oleva Suure Reede liturgia mõistmine;
- praegusel Suure Reede missal kasutatava muusika (koraalid, liturgiamuusika) arusaadavus;
- uuendatud liturgia kasutuselevõtt ja missugused on liikmete ootused sellega;
- muusika osakaal Suure Reede missal ja kuidas seda suurendada;
- osalemine mõnel teise koguduse Suure Reede missal.

3.1. Jumalateenistustest ja Suure Reede teenistustest osavõtu sagedus. Intervjueeritava funktsioon Suure Reede jumalateenistusel osalemisel

Küsimusele *Kui tihti jumalateenistustel osalete*, oli vastuse variantideks pakutud:

- 1) igal pühapäeval;
- 2) suurematel kirikupühadel (jõulud, nelipüha, ülestõusmispüha);
- 3) nii sageli, kui võimalik.

Vastustest selgus, et jumalateenistustest võtavad *igal pühapäeval* osa kolm inimest. Kolm vastanut käib kirikus *suurematel kirikupühadel*. *Nii sageli, kui võimalik* arvas kirikus käivat neli vastajat.

Nende vastuste põhjal võib järeldada, et intervjueeritavatest suurem osa käivad kiriku jumalateenistustel nii sageli, kui võimalik. Kui lisada juurde ka igapäevased kolm vastanut, siis arvan, et need on inimesed, kes soovivad osaleda koguduse elus ning osa saada jumalateenistuslikust elust, sest pühapäevane jumalateenistus on kogudusele nädala kõige tähtsamal kokkusaamine. Samuti tunnevad nad kodukiriku traditsioone.

Konkreetselt küsimusele *Suure Reede jumalateenistusest osalemise kohta* oli võimalus valida kolme vastuse variandi vahel:

- 1) igal aastal;
- 2) väga harva;
- 3) nii sageli kui võimalik.

Vastustest selgus, et on *igal aastal* osa võtnud viis vastajat. *Väga harva* on kirikus sel pühal käinud kaks vastajat ning *nii sageli kui võimalik* valis vastuseks kolm inimest.

Vastuste põhjal võib arvata, et Suure Reede jumalateenistus on koguduse liikmetele tähtis ning sellest osavõtmine oluline. Antud kirikupüha on koguduse liikmele kui üks kirikuaastasse kuuluvad püha tähistamine.

Järgmisele küsimusele *Milles on seisnenud Teie osalemine Suure Reede jumalateenistusel*, oli antud järgmised vastuse variandid:

- 1) olen koguduse ansamblilaulja;
- 2) olen koguduse vabatahtlik töötaja;
- 3) olen juhatuse liige;
- 4) koguduse liige;
- 5) ei ole koguduse liige.

Saadud vastuste kokkuvõte näitas, et Suure Reede missal on neli vastajat osalenud kui *koguduse ansamblilaulja*. Neli vastajat märkis, et on koguduse *vabatahtlik töötaja*. Kaks vastajat valisid vastuseks *juhatuse liige*. *Koguduse liikmena* märkisid end kõik 10 vastajat. Ühtegi märget ei olnud pandud vastuse variandile *ei ole koguduse liige*. Valida võis ka kaks vastuse varianti.

Sellest küsimuse vastustest võib järeldada, et intervjuueeritavad on koguduseeluga ja kirikupühadega kursis. Koguduse liikmetena teevad nad koguduse juures vabatahtlikku tööd osaledes kas ansambli- või juhatuse töös. Võib järeldada, et neile kümnele vastajale on koguduse käekäik oluline. Nad väärtustavad kristlikke väärtusi ja saavad ühiselt oma eeskujuga olla väärtuste kandjad siin maailmas.

3.2. Suure Reede kirikupüha sisust arusaadavus

Küsimusele *Kuivõrd arusaadav on Teile Suure Reede kirikupüha sisu*, oli võimalik valida kolme vastuse vahel:

- 1) olen teadlik;
- 2) vähesel määral olen teadlik;
- 3) ei tea üldse.

Küsimusele vastati järgmiselt. Esimesele variandile *Olen teadlik* vastas neli koguduse liiget. *Vähesel määral olen teadlik* valis vastuseks kuus inimest. *Ei tea üldse* vastuse varianti ei valinud keegi.

Järgnevalt toon mõned näited vastustest:

Olen teadlik, sest olen käinud leerikoolis.

Olen teadlik, sest loen Piiblit ja käin kirikus.

Vähesel määral olen teadlik, sest olen õppinud teoloogiat.

Vastuste põhjal saab järeldada, et inimesel on oluline teada asjade sisu, mõtet ja funktsiooni. Vastustest saab teada, et suur osa mõistmisel on haridusel. Koguduse liikmed on läbinud leerikooli⁴⁵ ja lugenud ise vastavat kirjandust. Samuti on koguduseliikmete hulgas inimesi, kes on õppinud teoloogiat. Kuna Suur Reede on kirikuaasta kõige kurvem päev ja Piibli tekstid ning koraalide sõnad on sellel jumalateenistusel väga traagilise sisuga, siis antud vastused olid meeldivaks üllatuseks. Järelikult on inimesed liitudes küll leerikooli läbimise kaudu kogudusega, siiski ise palju lugenud, uurinud ja kirikus jumalateenistuste jutlustest abi saanud Suure Reede kirikupüha sisu mõistmisel.

3.3. Praegusel ajal Türi kirikus kasutusel oleva Suure Reede liturgiast arusaadavus

Intervjuus küsisin, *Kuidas tundub praegu kasutusel olev Suure Reede liturgia*. Vastuse variante oli üheksa ning valida võis nende hulgast mitu vastust ning seda võis ka kommenteerida.

- 1) sobilik;
- 2) mitte sobilik;
- 3) arusaamatu;
- 4) arusaadav;

⁴⁵ Leerikool. Sõna “leer” tuleb saksa keelest (die Lehre) ja tähendab õppimist. Leer on ettevalmistus ristimiseks ja selle kinnitamiseks ehk konfirmatsiooniks (ladinakeelne sõna confirmare tähendab “kinnitama”). (EELK Viljandi praostkonna koduleht)

- 5) vastuvõetav;
- 6) ei ole vastuvõetav;
- 7) vajab muutmist;
- 8) vajab uuendamist;
- 9) vajab arendamist.

Praegu Türi kirikus kasutusel olev Suure Reede jumalateenistuse liturgia oli *sobilik* kahele vastajale. Üks vastaja arvas, et liturgia *ei ole sobilik*. *Vajab muutmist* valis üks vastaja ja *vajab uuendamist* samuti üks inimene. Praegune liturgia on *vastuvõetav* arvas üks vastanu. Liturgia on *arusaadav* viiele koguduse liikmele. Vastuse variante *arusaamatu*, *ei ole vastuvõetav*, *vajab arendamist* ei valinud ükski intervjueritavatest.

Järgnevalt toon mõned näited vastustest:

Liturgia on sobilik, sest meeldib konservatiivsus selle pühaga seoses.

Ei ole sobilik, sest see on oma aja ära elanud ja vajab uuendamist.

Vajab muutmist, sest tegemist on kõige süngema päevaga kirikuaastas.

Üks vastanutest valis sellele küsimusele vastamiseks kaks vastuse varianti, mis oli intervjuu ankeedi täitmisel lubatud. Ta arvas, et: „*liturgia on sobilik, sest sõnaline ja muusikaline osa on tasakaalus. Kuid võiks suurendada muusikalist poolt. See annaks võimaluse mõtisklusteks. Samuti ei peaks vähenema muusika arvelt sõnaline osa.*“ Sama vastaja jätkas valides teiseks vastusevariandiks, et: „*liturgia on arusaadav, sest see on emakeelne, eesti keeles saan laulda. See on luteri kiriku traditsioon ja peamine erisus teistest kirikutest. See liturgia on hea, töötas minevikus ja töötab ka tulevikus.*“

Saadud vastustest on selgelt näha, et intervjuudes tuli välja kaks teineteisele vastanduvat vastuste poolust. Ühe arvamuse grupi vastajad arvasid, et praegune liturgia on sobilik ja nii võiks see olla ka edaspidi. Arvamuse teine pool on, et liturgia vajab uuendamist ja muutmist. Mulle meeldis ühe intervjueritava arutlus, kus ta mainis, et „*Luteri kirikus toimub liturgia eesti keeles.*“ Ma arvan, et see on oluline aspekt. Kui kirikuline saab aru liturgiast, saab kaasa laulda nii liturgiat kui koraale oma emakeeles, läheb ta loodetavasti kirikusse ka teistel kirikupühadel või jumalateenistustele.

Olen Suure Reede jumalateenistusi 22-l aastal mänginud ja kaasa teeninud. Siiani on Türi kiriku vastaval jumalateenistusel kasutusel olnud laululehed (vt Lisa 6). Neid on kahte

varianti: üks neist on liturgilise jumalateenistuse⁴⁶ ja teine laululeht on olnud kasutusel armulauaga jumalateenistusel. See aga tähendab seda, et koguduselaulud ehk koraalid on aastast aastasse sellel pühal samad. Ühelt poolt võib see nii ka jääda, et kirikus valitseks teatud stabiilsus ja ka konservatiivsus, kuid teiselt poolt võiks kirikuelu olla teatud piirideni ka arenev ja uuenev. Näiteks võib tuua keelelise arengu. On öeldud, et igal inimpõlvkonnal võiks olla oma lauluraamat ja seda just laulu tekstide pärast. Meie emakeel areneb ja uueneb. Seda märkab, kui lugeda vanadel kiriku laululehtedel olevaid koraalide sõnu. Tänapäeva inimestele tuleks sealsete sõnade tähendust lahti mõtestada ja seletada, kuna kirjakeeles neid sõnu enam ei kasutata, näiteks *Jeesukse' juurde* jne.

Teiselt poolt aga peaks kirik säilitama oma konservatiivsuse ega tohiks kaasa minna võõrkeelsete sõnade kasutamisele. Kirikus peaks säilima keel, mida mõistab ealiselt iga vanusegrupp. Ka antud bakalaureusetöö intervjuudest selgus, et emakeeles laulmine ja jutluse kuulamine on inimesele tähtis arusaamaks ja mõistmaks jumalateenistuse sisu, korda ja tähendust. Seda arvasid 30.-40. aastased koguduse liikmed ning selle põhjal arvan ja loodan, et tänapäeva kõnes kasutatavaid sõnu, mis pärinevad teistest keelteruumidest, meie kiriku jumalateenistustel kasutatavasse keelepruuki ei tule. Noored, alla 30-aastased koguduse liikmed, aga seevastu omavad teist maitset ning intervjuust ühe noore naisterahvaga jäi kõlama mõte, et liturgiat tuleb kindlasti muuta ja uuendada.

3.4. Praegusel Suure Reede missal kasutatava muusika (koraalid, liturgiamuusika) mõistmine

Küsimusele *Kas praegune Suure Reede missal kasutatav muusika, nii koraalid kui liturgia, on arusaadav?* oli vastajal võimalik valida kolme vastuse variandi vahel:

- 1) mulle on see mõistetav;
- 2) ei ole arusaadav;
- 3) osaliselt saan aru.

Vastustest järeldus, et seitse inimest kümnest arvas, et Suure Reede missal kasutatav muusika, nii koraalid kui liturgia, on *mõistetav*. Kolm koguduse liiget vastas, et *saab osaliselt* aru. Vastuse variandile *ei ole arusaadav* ei vastanud ükski intervjuueeritavatest.

Toon mõned näited vastustest:

⁴⁶ Liturgiline jumalateenistus on oma olemuselt dialoogiline-vastastikune sõnasündmus: „meie armas Issand [kõneleb] meiega ise ... oma püha Sõna kaudu ja meie omakorda [kõneleme] temaga palves ja kiituslauludes“ See kuulus määratlus, mis võtab kokku Lutheri arusaama jumalateenistusest, pärineb jutlusest Torgau lossikiriku sissepühitsemisel. (Pöder 2010, lk 27)

Mulle on see mõistetav, sest jumalateenistuse kord on sama nagu teistelgi jumalateenistustel.
Mulle on see mõistetav, sest see on juba pähe kulunud.
Mulle on see mõistetav, sest laulan ise ansamblis.

Nende vastuste põhjal saab järeldada, et praegu Türi kirikus kasutatav Suure Reede missa liturgiamuusika ja koraalide viisid on inimestele mõistetavad. Jumalateenistuse kord on sama, mis teistelgi jumalateenistustel. See tähendab, et missa ordinaariumi⁴⁷ osad on nii Suure Reede kui ka pühapäevastel jumalateenistusel samad. Välja arvatud *Gloria*, mis kannatusajal ja Suure Nädalal asendatakse vastulauluga „Tall, kes on tapetud“.

Eelmises alapunktis kirjutasin, et Suure Reede jumalateenistusel on Türi koguduses kasutusel laululehed. Seal olevad koraalid on tuttavad koraaliviiside osas. Samuti on liturgia sama, mis on Türil kasutusel igal pühapäeval. Arvan, et sellest lähtuvalt on inimesed ka vastanud, et praegu kasutusel olev liturgiakord on arusaadav.

3.5. Uuendatud Suure Reede missa liturgia kasutuselevõtt ja missugused on liikmete ootused sellega

Järgmiste kahe küsimusega soovisin teada saada, kas koguduse liikme meelest võiks uuendada Suure Reede liturgiat, mida uus liturgia lubab ja millised on koguduse liikme ootused seoses uuendatud liturgiaga.

Esimesele küsimusele *Kas võiks Teie meelest uuendada Suure Reede liturgiat, mida uus liturgia võimaldab ja lubab?* sai vastaja valida kolme vastuse variandi vahel:

- 1) ei või;
- 2) jah, võib;
- 3) ei oska öelda.

Oma vastust sai inimene ka kommenteerida. Vastuse variandi *ei või* Suure Reede liturgiat uuendada valis kolm intervjuueeritavat. *Jah, võib* uuendada oli vastuseks märkinud kolm inimest ning *Ei oska öelda* arvasid neli koguduse liiget.

Lisan siinkohal mõned vastuste näited:

Jah, võib, sest see võiks erineda tavapärasest jumalateenistusest.

⁴⁷ Missa ordinaarium (ladina keeles *ordo* – järjekord, reegel). Jumalateenistuse kord, missa muutumatud osad. Kitsamas tähenduses missa 5 ordinaariumihümni: *Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus ja Benedictus, Agnus Dei*. (Juhend 2013, lk 196)

Ei või, sest antud jumalateenistuse kord on tuttav.

Ei oska öelda, sest teema vajab tutvustamist.

Antud vastuste põhjal saan järeldada, et Suure Reede jumalateenistuse liturgia uuendamise teema vajab koguduse liikmete hulgas tutvustamist. Vastusevariant *ei oska öelda* on oletatavasti tingitud sellest, et liturgia uuendusi ei ole koguduse liikmetel veel selgitatud ja samuti ei ole läbi viidud uuendatud liturgiakorraga Suure Reede missat.

Küsimusele *Missugused ootused on Teile seoses uuendatud liturgiaga?* oli intervjuu ankeedis vastustena valida antud viis varianti. Valida võis ka kaks vastuse varianti.

- 1) sooviksin, et oleks rohkem muusikat (orelimuusikat, instrumentaal- või vokaalmuusikat);
- 2) sooviksin, et liturgias oleks rohkem sõnalist osa;
- 3) sooviksin, et kogudus saaks rohkem kaasa laulda nii koraale kui liturgiat;
- 4) ootuseid ei ole;
- 5) sooviksin, et säiliks praegune liturgia.

Saadud vastustest arvas kuus vastajat, et rohkem võiks olla orelimuusikat, instrumentaal- või vokaalmuusikat. *Ootuseid ei ole* märkis vastuseks kolm vastajat. *Soovin, et säiliks praegune liturgia* - kolm inimest. *Sooviksin, et kogudus saaks rohkem kaasa laulda nii koraale kui liturgiat* arvas kaks inimest. Vastuse varianti *sooviksin, et liturgias oleks rohkem sõnalist osa* ei valinud ükski vastaja.

Toon mõned näited vastustest:

Sooviksin, et oleks rohkem orelimuusikat, näiteks võiks olla taustamuusikana, kui inimesed mälestusküünlaid süütavad.

Sooviksin, et kogudus saaks rohkem kaasa laulda nii koraale kui liturgiat, sest inimene peab saama kaasa laulda ja lugeda, ta ei tohi tunda ennast kõrvale jäetuna jumalateenistusel.

Sooviksin, et oleks rohkem (orelimuusikat, instrumentaal- või vokaalmuusikat), sest meeldivad mõtisklushetked, mis on muusikaliselt vastavasisulised.

Soovin, et säiliks praegune liturgia, sest sel juhul säiliks teatud konservatiivsus kirikus, tähtis on sisu, mõte, väline hiilgus ei ole tähtis.

Tulemusi analüüsid joudsin järeldusele, et kirik institutsioonina ei saa muutuda korrapealt, vaid et muutusteks on vaja aega. Kirikul on oma põhiväärtused. Kindlakujuline liturgia

tundub inimestele kui muutumatu, kuid samas korduv tegevus, mis on endas talletanud möödunud aegade hõngu ja kulgeb läbi meie aja kuni järgmiste põlvedeni. Just vanuseliselt nooremate vastajate hulgas olid vastusteks soovid, et säiliks praegune Suure Reede jumalateenistusel kasutusel olev liturgia. Tundub, et stabiilsus on see, mis inimestesse loob turvatunde. See võib olla vastupidine seisund võrdlemaks maise elu ebastabiilsusele. Võib olla inimesed soovivad ja ootavad just kirikust teatud muutumatust, et oleks üks koht, kus saab toetuda millelgi jäävale.

3.6. Muusika osakaal Suure Reede missal ja selle suurendamine

Kolme vastuse variandi vahel oli võimalik valida vastust küsimusele *Kas Teie meelest võiks muusika osakaalu Suure Reede jumalateenistusel:*

- 1) suurendada;
- 2) vähendada;
- 3) samaks jätta.

Vastajal oli võimalus põhjendada oma arvamust. Seitse vastajat arvas, et muusika osakaalu võiks Suure Reede missal *suurendada*. Kolm koguduse liiget arvasid, et muusika osakaal võiks *jääda samaks* nagu on praegu. Vastuse varianti *muusika osakaalu vähendada* ei valinud keegi.

Vastuste põhjal võib järeldada, et koguduse liikmetele meeldiks, kui muusika osakaalu saaks Suure Reede jumalateenistusel suurendada. Nad põhjendasid, et nii instrumentaalmuusika kui ka vokaalinstrumentaalmuusika ajal saavad nad mõtiskleda, mediteerida ja vastavasisuline muusika aitab kaasa, et süvenda Suure Reede temaatikasse.

Toon sellele küsimusele näidetena mõned kommentaarid:

Muusika osakaalu võiks suurendada, sest see oleks Kristuse surmapäeval kirikulise jaoks ehk kõnekamgi kui sõnad.

Muusika osakaalu võiks suurendada - meeldivad mediteerimishetked

Viis vastuse varianti oli välja pakutud järgmisele küsimusele *Kui Te arvate, et muusika osakaalu võiks suurendada, siis kas:*

- 1) võiks rohkem kaasata muusikakollektiive (koorid, ansamblid);
- 2) lisada koraale;
- 3) rohkem instrumentaalmuusikat (näiteks viiul ja orel, flööt ja orel, jt);
- 4) võiks olla rohkem orelimuusikat mediteerimiseks.

Viis koguduse liiget arvasid, et kui oleks võimalus suurendada muusika osakaalu missal, siis võiks olla *rohkem orelimuusikat*. Kolm intervjuueeritavat vastasid, et neile meeldiks, kui Suure Reede missal kõlaks *rohkem koorilaulu. Instrumentaalmuusika näol suurendaks* muusika osakaalu missal kolm vastajat. Intervjuueeritavad võisid valida kuni kaks vastuse varianti.

Järgnevalt toon mõned näited vastustest:

Suurendada muusika osa võiks instrumentaalmuusikaga, eriti viiulit, samuti võiks olla rohkem orelimuusikat, sest see mõjub positiivselt meeleseisundile.

Võiks rohkem kaasata muusikakollektiive (koorid, ansamblid) ja võiks olla rohkem orelimuusikat mediteerimiseks.

Analüüsides neid vastuseid, siis tõdesin, et muusika jumalateenistusel on tähtsal kohal. Vastavalt kirikupühale valitud repertuaar kõnetab inimest. Suure Reede jumalateenistusele valitud koorimuusika, vokaalinstrumentaal- või instrumentaalmuusika aitab inimesele paremini lahti mõtestada antud püha traagilisust, sügavust ning ka eksistentsiaalseid küsimusi. Oluline on sõnalise ja muusikalise osa tasakaal kogu jumalateenistuse terviklikkust silmas pidades.

3.7. Osalemine mõne teise koguduse Suure Reede missal

Küsimusele *Kas olete osalenud Suure Reede jumalateenistusel väljaspool Türi kirikut?* oli vastamiseks võimalik valida kahe variandi vahel:

- 1) jah, olen osalenud;
- 2) ei ole osalenud.

Vastustest segus, et väljaspool Türi kirikut mõnes teises EELK koguduse Suure Reede missal oli käinud kolm vastajat ning väljaspool Türi kirikut ei olnud käinud missal seitse vastajat.

Nendest vastustest võib järeldada, et antud koguduse liikmed käivad enamasti kodukiriku Suure Reede jumalateenistusel. Arvan, et üheks põhjuseks võib olla ka see, et neile sobib Türi kirikus kasutatav liturgia. See on aja jooksul tuttavaks saanud ning inimestel on hea jälgida ja kaasa teenida jumalateenistusel.

Lisaküsimuse esitasin neile, kes vastasid küsimusele vastusega *jah, olen osalenud* Suure Reede jumalateenistusel väljaspool Türi kirikut. Soovisin teada saada, *kas liturgia oli teistsugune või sama kui Türi kirikus?*

Vastustest järelalus, et kaks vastajat osalesid Suure Reede jumalateenistusel, kus liturgia oli sama. Üks koguduse liige aga viibis jumalateenistusel, kus liturgia oli teistsugune kui Türi kirikus ja tundus vastajale arusaamatu.

Toon välja kaks vastust:

Liturgia oli sama kui Türi kirikus.

Sealne liturgia oli arusaamatu.

Nendest vastustest saab järelalus, et ka teistes kirikutes on kasutusel Agenda ehk kirikukäsiraamat. Kuid ma arvan, et inimesel on hea minna kuulama ja osa saama jumalateenistustest teistes luteri kirikutes, kui liturgiakord on talle tuttav. Seetõttu ma arvan, et ühtlustatud liturgiakorrad kogu EELK-s teeksid vaid head. Inimene tunneb end võõras kohas kindlasti paremini, kui teab ja tunneb jumalateenistuse korda ning saab rahulikult osaleda.

KOKKUVÕTE

Antud töö eesmärk oli anda ülevaade Suure Reede kirikupüha tähtsusest Türi koguduse näitel ning täiendada kiriku liturgilise aastaga seotud pühade missasid. Uurimuse viisin läbi EELK Türi koguduse liikmetega ja see toimus ajavahemikus 01.01.2015-01.04.2015.

Uurimuse läbi viimiseks teostasintervjuud Türi koguduse liikmetega. Lisaks sellele oli abiks Türi koguduse arhiivi materjalid, olemasolevad raamatud ja kogumikud eelmainitud koguduse ajaloo ja Suure Reede kirikupüha kohta.

Antud uurimistöö probleemide lahendamisel sain vastused järgmistele küsimustele:

1. Millist tähtsust omab kirikupüha Suur Reede kirikukalendris Eesti luterlikus kirikus ja Türi koguduses?
2. Kuidas täiendada kiriku liturgilise aastaga seotud pühade missasid siiani puuduva kalendri osaga?
3. Millised on Türi koguduse liikmete ootused uuendatud ja täiendatud Suure Reede missaga?

Kasutasin oma töös ettekavatsetud valimit. Türi kirikus käib pühapäevastel jumalateenistustel umbes 20 inimest. Valisin 10 inimest, kes on kursis koguduse eluga. Nad on Türi põliselanikud. Kokku intervjuueerisin 10 liiget, nendest seitse oli naisterahvad ja kolm meesterahvast. Ankeedis oli esitatud 15 küsimust, mis olid avatud lõpuga küsimused. Küsimustikule vastamine oli anonüümne.

Otsides vastust esimesele küsimusele selgus, et üks kord aastas toimuv Suure Reede jumalateenistus tähistatakse kõikides Eesti luterlikes kirikutes sh ka Türi Püha Martini kirikus. Sellel päeval kogunevad inimesed kirikusse, et kuulda kannatuslugu, mida loeb kirikuõpetaja Piiblist ja saada osa armulauast ning kuulata koorilaulu või orelimuusikat. Kuigi Suur Reede on kirikuaasta kõige kurvem päev, osalevad koguduse liikmed sellel jumalateenistusel hea meelega. Sellest on saanud üks osa nende elust ja koguduse liikmeks olemisest.

Mõeldes sellele, kuidas täiendada kiriku liturgilise aastaga seotud pühade missasid siiani puuduva kalendri osaga, sain kirja panna oma pikaajalise kirikumuusiku töö kogemused. See oli mulle esmakordne sellealane uurimustöö. Samuti sain täiendada kirikukalendri üht osa, mis puudus. TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia üliõpilased olid kirjutanud missasid ülestõusmise, nelipüha, advendi, jõulude ja muude pühade kohta. Oma bakalaureusetööga sain täiendada Suure Reede missa kaudu kirikukalendrit.

Uurimistöö tulemused näitasid, et koguduse liikmed on teadlikud Suure Reede missa sisust, liturgiast, koraalidest. Nad on vastavaid teadmisi saanud käies koguduse juures leerikoolis või õppides teoloogiat ja lugeda vastavat kirjandust. Kuigi liturgia käsiraamatus on kirjas, et Suure Reede missal kasutati orelit ainult koraalide vaikseks saatmiseks, siis antud uurimustööst selgus, et orelimuusikat kuulata ja selle osakaalu suurendamist missal soovisid enamus vastanutest. Tulemuste andmete analüüsist samuti selgus, et kirikult oodatakse teatud konservatiivust. Koguduse liikmed soovivad hoida Suure Reede püha väljakujunenuna kui vaimupärandit eelnevatelt põlvkondadelt.

Käesolev uurimistöö on esialgne ning vajab edasi arendamist. Tulevikuperspektiivis saaks koostada antud uurimistöö alusel õppematerjali kirikumuusikutele. Samuti võiks edaspidi analüüsida Suure Reede missal esitatud palade, koorimuusika või vokaalinstrumentaalmuusika repertuaari EELK Türi koguduse näitel.

Töö täitis oma eesmärgi.

KASUTATUD KIRJANDUS

Aarma, L. 2007. *Põhja-Eesti kogudused ja vaimulikkond 1525-1885*. Tallinn: G. ja T. Aarma Maja kirjastus.

Aas, M.-L. 2001. *V ülestõusmisaja pühapäeva peremissa*. [Diplomitöö]. Viljandi Kultuurikolledž. Viljandi.

Arvola, J. 1996. *Türi kihelkonnakooli asutamine*. – Rmt: Türi. Kilde kihelkonna ja linna arengust. Toim Aluoja, K. & Lõhmus, M. Kirjastus: Kuma, lk 25 - 31.

Arvola, J. 1996a. *Endisi türilasi*. – Rmt: Türi. Kilde kihelkonna ja linna arengust. Toim Aluoja, K. & Lõhmus, M. Kirjastus: Kuma, lk 151 – 185.

Auksmann, E. 2009. *Suur Nädal Pühakirjas ja kiriku liturgias*.

http://www.meiekirik.ee/index.php?option=com_content&task=view&id=759&Itemid=12

(01.04.2015).

Badina, I. 2010. *Missa arenguperspektiivid EELK Jõhvi Mihkli koguduses 1993- 2010*. [Diplomitöö]. TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia. Viljandi.

EELK Agenda. http://www.eelk.ee/intranet/lit_agenda.php (13.04.2015).

EELK Haapsalu Püha Johannese koguduse koduleht.

http://haapsalu.eelk.ee/sisu.php?lehe_id=1&alamlehe_id=0&alamlehe2_id=0 (15.05.2015).

EELK koduleht. www.eelk.ee (15.04.2015).

EELK Põhikiri. Kirikuseadustik. 2010. Tallinn <http://eelk.ee/pohikiri.html> (21.04.2015).

EELK Tallinna Toompea Kaarli koguduse koduleht.

<http://www.kaarlikogudus.eu/kaarlike/pyha.php?iide=22&kk=M%C4RTS&pp=28>

(09.02.2015).

EELK Viljandi praostkonna koduleht.

http://viljandi.praostkond.eelk.ee/sisu.php?lehe_id=15&alamlehe_id=0&alamlehe2_id=0

(13.05.2015).

Eesti arhitektuur 3. Harjumaa, Järvamaa, Raplamaa, Lääne-Virumaa, Ida-Virumaa. 1997.

Toim Raam, V. Tallinn: Valgus.

Eesti Entsüklopeedia 8. 1995. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.

Eesti Entsüklopeedia koduleht. http://entsyklopeedia.ee/artikkel/stahl_heinrich (21.04.2015).

Eesti Keele Instituut. EKI Keelenõuanne. Koduleht.

<http://keeleabi.eki.ee/index.php?leht=4&act=2&vld=71> (21.04.2015).

Eesti Kristliku Televisiooni koduleht. *Kirikukalender palmipuudepühast ülestõusmispühadeni* (15.03.2008) http://www.ektv.ee/est.uudised.php?uudis_id=5202 (01.04.2015).

Grencsstein, R. 2006. *Missa arenguperspektiiv EELK Viljandi Pauluse koguduses*. [Diplomitöö]. TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia. Viljandi.

Heinaste, S. 2005. *I ülestõusmispüha missa*. [Diplomitöö]. TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia. Viljandi.

Hirsjärvi, S., Remes, P., Sajavaara, P. 2005. *Uuri ja kirjuta*. Tallinn. Kirjastus Medicina. *Jumalateenistuste ja talituste juhend*. 2013. Eesti Evangeelne Luterlik Kirik

Jürimäe, R. 1999. *Missa Taizé lauludega*. [Diplomitöö]. Viljandi Kultuurikolledž. Viljandi. *Vaikuse vahedes Vana-Andreses*. 2013. - Estonian World Review, 31.03. www.eesti.eu.ca/et/tv-ee/217.../1446-vaikuse-vahedes-vana-andreses (01.04.2015).

Lepnurm, H. 1994. *Orel ja orelimuusika ajaloo*. Kirjastus: Muusika.

Leube, B. 2000. *Jumalateenistus*. VI peatükk Liturgik. Tõlkinud Merike Saaremets. Õppevahend kirikumuusikuile, vaimulikele ja kõigile kiriku töötajale.

Maljonkina, I. 2008. *Viienda pühapäeva missa pärast nelipüha*. [Diplomitöö]. TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia. Viljandi.

Mäeväli, T. 2003. *Eesti orelitest*. – Kog: Artikleid ja arutlusi eesti kirikumuusikast. Tallinn: Kirjastus Koge, lk 39-48.

Nairis, M. 2000. *Missa gregooriuse koraali intonatsioonidega*. [Diplomitöö]. Viljandi Kultuurikolledž. Viljandi.

Ojasaar, A. 2005. *I Nelipüha missa*. [Diplomitöö]. TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia. Viljandi.

Pajur, A. 2001. *Türi ajaraamat*. – Kog: Türi. Kilde kihelkonna ja linna arengust. II osa. Koostaja Aluoja, K. Türi: OÜ Greif trükikoda, lk 4-20.

Parmask, D. 1999. *Missa eesti rahvamuusika intonatsioonidega*. [Diplomitöö]. Viljandi Kultuurikolledž. Viljandi.

Paul, T. 2012. *Kas kirik muutub?* www.kjt.ee/2012/04/kas-kirik-muutub/ (01.04.2015)

Piibel. Vana ja Uus Testament. 1997. Tallinn: Eesti Piibliselts.

Piiskoppel, A. 2011. *III advendi missa EELK Jõgeva koguduses*. [Diplomitöö]. TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia. Viljandi.

Pilliroog, E. 2008. *Varandi, Juho*. EMBL II. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, lk 503-504.

Pung, A. 2001. *Türi kirik*. - Kog: Türi. Kilde kihelkonna ja linna arengust. II osa. Koostaja Aluoja, K. Türi: OÜ Greif trükikoda, lk 35 – 40.

Pöder, J. 1998. *Missa anglikaani kirikumuusika intonatsioonidega*. Viljandi: Viljandi Kultuurikolledž.

Pöder, T.-A. 2010. *Euharistia ja jumalateenistus. Jumalateenistuse teoloogia põhijooned luterlikus perspektiivis*, lk 27.

<http://usuteadus.ee/wordpress/wp-content/uploads/2010%20%2861%29/Poder.pdf> (09.05.2015).

Rebina, E. 2003. *7. ülestõusmisaja pühapäeva noortemissa*. [Diplomitöö]. Viljandi Kultuuriakadeemia. Viljandi.

Ristisaar, S. 2003. *2. nelipüha missa*. [Diplomitöö]. Viljandi Kultuuriakadeemia. Viljandi.

Salumäe, L. 2004. *Maakiriku missa kolmainupühal*. [Diplomitöö]. Viljandi Kultuuriakadeemia. Viljandi.

Salumäe, K. 2010. *Jumalateenistus armulavvaga nellätõistkümnendama pühapäeval pärast nelipühha: Miiq ligembäne*. [Diplomitöö]. TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia. Viljandi.

Soosaar, K. 2012. *Noortemissa - 2. nelipühajärgse pühapäeva missa Valjala Martini koguduses*. TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia. Viljandi.

Stepanov, P. 2007. *Eestipärane liturgia Eestimaa pühade üldmälestuse päeval*. [Diplomitöö]. TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia. Viljandi.

Tallinna Ülikooli koduleht

<https://www.google.ee/search?q=fenomenoloofiline%20uurimust%C3%B6%C3%B6&ie=UTF-8&hl=et> (14.05.2015).

Tamberg, D. 2010. *13. nelipühajärgse pühapäeva missa Noarootsi Püha Katariina koguduses*. [Diplomitöö]. TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia. Viljandi.

Tint, A. 2007. *Veidi Eesti orelitest ja orelimeistritest*. – Rmt: XXI pilku orele. Eesti orelikultuurist. Toim Pilliroog, E. & Randalu, I. Tallinn: Eesti Orelisõprade Ühing, lk 94-115.

Tolsa, E. 2006. *Leinapäevamissa*. [Diplomitöö]. TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia. Viljandi. *Türi koguduse album 1630.-1930. I vaimuliku laulupäeva juht*. 1930. Türi koguduse juhatuse väljaanne.

Türi koguduse arhiiv. (TKA) Koguduse arvulised aruanded 1943-1973.

Türi koguduse uuendatud oreli õnnistamine. 1931. - Eesti Kirik nr 31, 06.08.

Tšumakov, A. 1998. *EELK Türi koguduse ajalugu 1940-1991*. [Diplomitöö]. EELK Usuteaduse Instituut. Tallinn.

Tšumakov, A. 2010. *Türi kirik ja kogudus 690*. Paide: Kuma trükikoda.

Õunapuu, L. 2010. *Üliõpilaste kirjalikud tööd. Metoodiline juhend*. Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia.

Õunapuu, L. 2014. *Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteaduses*. E-õpik. http://moodle231.kultuur.edu.ee/pluginfile.php/20358/mod_resource/content/2/E-%C3%B5pik.pdf (28.03.2014).

Vihuri, V. 2007. *Saarte praost Veiko Vihuri tahab Eesti luteri kirikut muuta kaasaegsemaks*. <http://www.eestikirik.ee/27-07-saarte-praost-veiko-vihuri-tahab-eesti-luteri-kirikut-muuta-kaasaegsemaks/> (04.04.2015).

LISAD

Lisa 1. Intervjuu küsimustik

Austatud koguduse liige!

Olen Janika Oja, Türi koguduse organist. Õpin TÜ Viljandi Kultuuriakadeemias koolimuusika õppekava III kursusel. Soovin läbi viia koguduses uurimust „Suure Reede missa Türi Püha Martini koguduses“. Selle uurimustööga soovin välja selgitada, kas koguduse liikmed on valmis Suure Reede missa liturgia täiendamiseks. Ankeet on anonüümne. Mõnele valikvastustega küsimusele võib valida mitu vastusevarianti.

1. Vanus
2. Sugu
3. Kui kaua olete olnud Türi Püha Martini koguduse liige?
 - ☐ üle 40 aasta
 - ☐ 20 aastat
 - ☐ 10 aastat
 - ☐ 1-5 aastat
4. Jumalateenistustel osalemine
 - ☐ Igal pühapäeval
 - ☐ Suurematel kirikupühadel (jõulud, nelipüha, ülestõusmispüha)
 - ☐ nii sageli, kui võimalik
5. Kas olete alati osalenud Suure Reede Jumalateenistusel?
 - ☐ Igal aastal
 - ☐ väga harva
 - ☐ nii sageli kui võimalik
6. Kas Te olete Türi elanik või väljastpoolt Türi linna? Kuidas toimus Teie koguduses Suure Reede Jumalateenistus?
 - ☐ olen kohalik ja käin Türi kirikus
 - ☐ olen väljastpoolt Türi linna ja Suure Reede jumalateenistus oli
 -
7. Milles on seisnenud Teie funktsioon Suure Reede jumalateenistusel osalemisel?
 - ☐ Olen koguduse ansamblilaulja
 - ☐ olen koguduse vabatahtlik töötaja
 - ☐ olen juhatuse liige
 - ☐ Olen kirikuteenija
 - ☐ Olen koguduse liige

O ei ole koguduse liige

8. Kuivõrd arusaadav on Teile Suure Reede kirikupüha sisu?

O olen teadlik, sest

.....

O Vähesel määral olen teadlik, sest

.....

O Ei tea üldse,

sest.....

9. Kuidas Teile tundub, kas praegu kasutusel olev Suure Reede liturgia on Teile

O sobilik, sest

.....

O mitte sobilik, sest

.....

O arusaamatu, sest

.....

O arusaadav, sest

.....

O vastuvõetav,

sest.....

O ei ole vastuvõetav, sest

.....

O vajab muutmist, sest

.....

O vajab uuendamist, sest

.....

O vajab arendamist, sest

.....

10. Kas praegune Suure Reede missal kasutatav muusika, nii koraalid kui liturgia, on arusaadav?

O Mulle on see mõistetav, sest

.....

O Ei ole arusaadav,

sest.....

O Osaliselt saan aru, sest

.....

11. Kas võiks Teie meelest uuendada Suure Reede liturgiat, mida uus liturgia võimaldab ja lubab?

O Ei või, sest

.....

...

O Jah, võib, sest

.....

O Ei oska öelda,

sest.....

12. Missugused ootused on Teil seoses uuendatud liturgiaga?

O Sooviksin, et oleks rohkem (orelimuusikat, instrumentaal-või vokaalmuusikat), sest

.....

O Sooviksin, et liturgias oleks rohkem sõnalist osa, sest

.....

O Sooviksin, et kogudus saaks rohkem kaasa laulda nii koraale kui liturgiat, sest.....

.....

O Ootuseid ei ole, sest

.....

O Soovin, et säiliks praegune liturgia, sest.....

.....

13. Kas Teie meelest võiks muusika osakaalu Suure Reede jumalateenistusel

O suurendada, sest

.....

O vähendada,

sest.....

O samaks jätta,

sest.....

14. Kui Te arvate, et muusika osakaalu võiks suurendada, siis kas

O võiks rohkem kaasata muusikakollektiive (koorid, ansamblid)

.....

O lisada koraale

.....

O rohkem instrumentaalmuusikat (näiteks viiul ja orel, flööt ja orel, jt).....

O võiks olla rohkem orelimuusikat mediteerimiseks, sest

.....

15. Kas olete osalenud Suure Reede jumalateenistusel väljaspool Türi kirikut? Kui „jah“, siis kas liturgia oli teistsugune või sama kui Türi kirikus?

O Jah, olen osalenud ja liturgia

oli.....

O Ei ole osalenud

.....

Täna Teid vastamast!

Lisa 2. EELK Türi Püha Martini koguduses Suure Reede jumalateenistustel esitatud repertuaar

EELK TÜRİ PÜHA MARTINI KOGUDUSES SUURE REEDE JUMALATEENISTUSTEL ESITATUD REPERTUAAR ÜLEVAADE 1959-1970 JA 1994-2015. AASTATEL

AASTA	KES ESITAS	TEOSE PEALKIRI	AUTOR
1959	segakoor	Vaata, see on Jumala Tall Valutee	J.Chr.Veber J.Liander
1960	segakoor	Valutee Suureks Reedeks	J.Liander J.H.Rolle
1961	segakoor	Kannatuse ajaks Vaata, see on Jumala Tall	D.Bortnjansky J.Chr.Veber
1962	segakoor	Valutee Vaata, see on Jumala Tall	J.Liander J.Chr.Veber
1965	segakoor	Mu Jumal, kes sa õhtu hilja Mis oled Sina, armas Jeesus, teinud?	
1966	segakoor	Vaata, see on Jumala Tall Vaimus ruttan nüüd ma Kolgatale Mu Jumal, kes sa õhtu hilja	J.Chr.Veber
1970	naiskoor	Vaata, see on Jumala Tall Suure Reede leinaviisid Risti all võid rahu leida	J.Chr.Veber
1994	naiskoor		
1995	naiskoor	Oh leinakem ja kaevakem Palvelaul Rändaja palve	koraal H.M.von Weber J.Tamverk
1996	segakoor	Su ette, Isa Kui Issanda ette Jeruusalemma tütreid	R.Toi O.Bull R.Tobias
1997	segakoor	Jeruusalemma tütreid Vaata, see on Jumala Tall Su ette, Isa	R.Tobias J.Chr.Veber R.Toi
1998	segakoor	Valutee Jeruusalemma tütreid Vaata, see on Jumala Tall Kes siin leinab	J.Liander R.Toi J.Chr.Veber J.Lytzel
1999	segakoor	Valutee Kes siin leinab Vaata, see on Jumala Tall	J.Liander J.Lytzel J.Chr.Veber
2000	solist Eda Liblik	Rahu ja troosti (aaria Rinaldost) Ta saadab Sind (aaria Xerxesest) Kolgata	G.F.Händel G.F.Händel R.Keiser
2001	naisansambel	Mis oled Sina, armas Jeesus, teinud? Ave Verum Kui südant piinab valu	J.Crüger E.Elgar F.Schubert
	solist Liilia Sidron	Valutee	J.Liander
2002	solist Eda Liblik	Stabat Mater'ist 3 osa: 1. Quae moerebat et dolebat 2. Eja mater fons amoris 3. Fac ut portem Christi mortem	G.B.Pergolesi
2003	solist Eda Liblik	Stabat Mater'ist 3 osa: 1. Quae moerebat et dolebat 2. Eja mater fons amoris 3. Fac ut portem Christi mortem	G.B.Pergolesi

2004	solist Liilia Sidron	Kõik täidetud Rahu ja troosti (aaria Rinaldost) Ingli aaria oratooriumist Elias	J.S.Bach G.F.Händel F.Mendelssohn
2005	solist Liilia Sidron	Kõik täidetud Rahu ja troosti (aaria Rinaldost) Stabat Mater	J.S.Bach G.F.Händel Z.Kodaly
2006	solist Liilia Sidron	Nüüd algab valutee Kõik täidetud Stabat Mater	J.S.Bach J.S.Bach Z.Kodaly
2007	solist Liilia Sidron	Stabat Mater Nüüd algab valutee Suureks Reedeks Rahu ja troosti (aaria Rinaldost)	Z.Kodaly J.S.Bach H.Hörschmann G.F.Händel
2007		Kontsert Hugo Mürk'i 100.sünniaastapäeva tähistamiseks	
2008	kollektiivi ei olnud		
2009	kollektiivi ei olnud		
2010	segaansambel	Ta kandis me valud Ma annan oma südame (koraaliseade) Loo mulle, Jumal koraal	A.Lotti sdn T.Jürjo sdn E.Kivinurm
	naisansambel	Dona nobis pacem Ave Maria	A.Cederberg-Orreteg F.Schubert
2011	muusikakollektiivi ei olnud laulmas, kuid koguduse ansambel andis Vaikse Laupäeva öhtul vastavasisulise kontserti		
2012	naisansambel	Jerusalemme tütred Rahupalve Ave Maria Ave Maria	R.Tobias G.Blomqvist G.Caccini H.Klemetti
2013	duett Tiiu Möistlik ja Hanna Sillanpää	Ave verum corpus Õpeta, Jumal	W.A.Mozart J.Ph.Krieger
	solist Tiiu Möistlik	Pie Jesu Rahu ja troosti (aaria Rinaldost)	G.Faure G.F.Händel
	solist Hanna Sillanpää	Litaania Kas see teile korda ei lähe?	F.Schubert M.Wise
2014	segaansambel	Miserere Ta kandis me valud	A.Lotti A.Lotti
	naisansambel	Jerusalemme tütred Agnus Dei Agnus Dei	R.Tobias P. Rips-Laul S.Webbe
2015	segaansambel	Miserere Ta kandis me valud Oh Jeesus, Sinu valu koraaliseade Õnnistussõnad Jumal, mu süda igatseb Sind koraaliseade	A.Lotti A.Lotti sdn M.Jaanson T.Teras Morris

Lisa 3. Juho Varandi laulu „Mu Jumal, mu Jumal“ noot

6 Mu Jumal, mu Jumal J. Varandi (Veeber)

Andante pietoso

ppp

Mu Ju - - mal, mu Ju - - mal

f *mf* *rit.*

miks o - led mind ma - ha jät - nud, miks o - led mind ma - ha jät - nud!

a tempo *mf*

Eks kuule mi - nu õh - ka - mi - si, eks kuule mi - nu

7

f *ppp* *pp*

õh - ka - mi - si, ja päästamin! Mu Ju - - mal, mu

mf

Ju - - mal, miks o - led mind ma - ha jät - nud, miks oled mind ma - ha

one *scen.*

jät - nud, — eks kuule mi - nu õh - ka - mi - si, eks kuule mi - nu

do e accelerando

päästa mind, mu hin - ge müü, eks kuule siis, ja

8

rit. *f* *a tempo*

päästamin, mu hin - ge müü! Ma hüüan Si - nu poo - le,

p *pp*

pääs - ta mu hing! Muud a - bi - meest ei o - le

mul küll o - - le - mas! Mu Ju - - mal, mu

Ju - - mal, miks o - led mind ma - ha jät - nud,

9

Ma hüü - an,

miks o - led mind ma - ha jät - nud. Si - nu poo - le hüüan mi - na,

ma hüü - an, ma hüü - an, ma hüüan Si - nu

kuule mi - nu õh - ka - mi - si, muud a - bi - meest ei o - le mul, ma hüüan Si - nu

poo - le, ma hüüan Si - nu poo - le, muud a - bi - meest ei

Lisa 4. Helmi Voolaid'i kirjad Konsistooriumile

2

33

950

K.a.

ELK Konsistooriumile Eesti NSV-es.

Vastuseks Konsistooriumi ringkirja nr.11
5.IV.1950,punkt 5-ele vastavalt.

Organistina töötab Türi koguduses Helmi Voolaid, Juhani tütar,
ates 1septembrist 1949.a.

Valitud on Helmi Voolaid organistina tegutsemiseks Türi kogu -
se nõukogu koosolekul 16.oktoobril 1949.a.kirikukasutamise lepingule alla -
jutunute poolt.Konsistooriumi poolt kinnitatud 23.novembril 1949.a.

Helmi Voolaid on sündinud 19.novembril 1907.a.Peskhodiduse
ndas Tartus ENIS Tütarlaste gümnaasiumis.
sikalise hariduse omandas Tartus Kõrgemas Muusikakoolis,õppides klaverit
la ulu.Hiljem täiendas end Tallinnas Konservatooriumi professor Halla-
ba juures kõrgema kursuse ulatuses.Nissi alg-ja täiend.koolis muusikaõpe-
1.a.kuni 1949.aasta ni tegutses Nissi koguduses,abistades kogudust vāja -
e kordadel orelimaänguga,koori,-ja soololaulu õpetamisega.
anisti kutseksamit ei ole sooritanud.

Kõrgestiaustatud

ELK Peapiiskopile

Konistooriumis.

A V A L D U S.

Palun minul võimaldada konsultatsiooni korras edasi
õppida orelimängu ja koerijuhtimise alal ühes sinna kuuluvate
muude õppeainetega. Tegelikult olengi mina juba õppinud Kõrgema-
katskomiisjoni Muusika osakonnas alates 1955.a. märtsi kuuist alates
mida palun arvesse võtta.

1930. aastast kuni 1949. aastani tugtsesin Nissi koguduses,
abistades kogudust vajaduse korral orelimängus ning koeri,- ja
soolaulu õpetamise alal.

Olen õppinud Tartu Kõrgemas Muusikakoolis klaverit ja laulu.
1938/39.a. õppisin laulu Tallinna Konservatooriumi prof. Hellat-
Lemba juures kõrgema kursuse ulatuses. (Vastav tunnistus on olemas
selle kohta) 1944.a. töötasin Nissi Alg- ja Täienduskoolis
muusika ja muude ainete õpetajana.

1949. a. 16. oktoobril valiti mind Türi koguduse kirikukorutamis-
lepingule allakirjutamiste peelt Türi koguduse organistik.

Nüüd soovin end veel täiendada kirikumuusika alal.

Loetna jüades seks Teile lahket mõuselekut

Kõigeaustusega

Türi, 25. oktoober 1955. a.

H. Vooland

Lisa 5. Türi oreli prospekt ja dispositioon

I TEAVE MALESTISE KOHTA, SEISUKORD, KASUTAMISE KITSENDUSED, MÄLESTISE HOOLDAMINE.

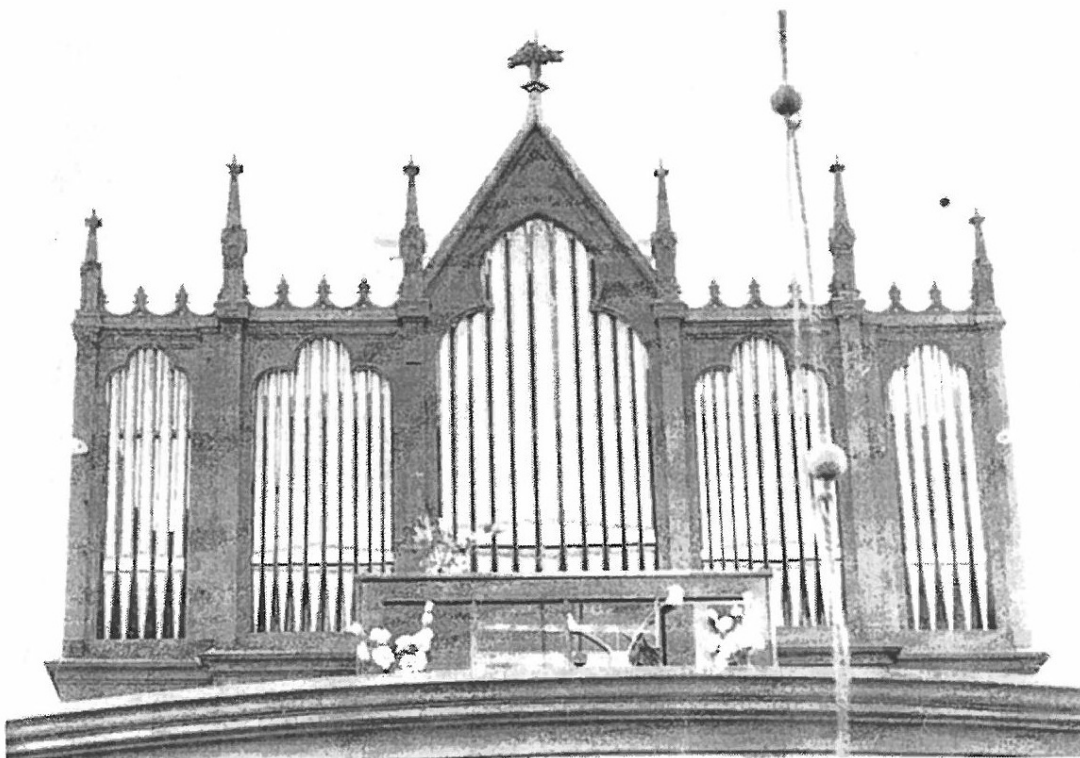
45. Oreliprospekt, T. Kriisa, 1931 (puit, peitsitud). Reg. nr. 17364.

1 Mälestise tunnused:

Oreliprospekt on iseloomulik näide neogooti oreliprospektist. Moodustab osa kirikusisustuse tervikust.

2.Mälestise lühikirjeldus:

- 1) materjal ja tehnika: puit, tisleritöö, peitsitud, viled metall.
- 2) autor, valmistamise koht, dateering: prospekt ja enamik I manuaali vilesid E. F. Walcker; uuendatud (mehhanism) 1931–1932.
- 3) mõõdud: laius 464 cm.
- 4) märgid ja inskripsioonid (märgid, signatuurid, pühendustekstid, inventariseerimistähised, jms.): –
- 5) eritunnused (visuaalsed kahjustused, parandused, defektid, jms.): Pommikilluauk.
- 6) täiendavad andmed (esialgne otstarve, kompleksus, eraldatavad elemendid, jms.): –

3. Hinnang mälestise seisukorrale:

29.04.2003 – rahuldav. Tolmune.

TÜRI KIRIKU ORELI DISPOSITSIOON

I manuaal

Bordun 16`
Principal 8`
Hohlflöte 8`
Viola di Gamba 8`
Dolce 8`
Rohrflöte 4`
Oktav 4`
Mikstur 2 $\frac{3}{4}$ ` 3 fach
Dulciana 8`
Glockenspiel 8`

II manuaal

Lieblich Gedackt 16`
Celloprincipal 8`
Gedackt 8`
Salicional 8`
Vox coelestes 8`
Flauto dolce 4`
Waldflöte 2`
Terz 1 $\frac{3}{5}$ `
Septim 1 $\frac{1}{7}$ `
Cymbel 4-5 fach
Trompete 8`

Pedaal

Gedacktbass 16`
Subbass 16`
Principalbass 16`
Oktavbass 8`

Tutti II

Tremolo II

Superokt. Koppel II

Subkop II

Manual-koppel II-I

Superokt.koppel II-I

Subokt.koppel II-I

Superokt.koppel I

Pedal-Koppel II

Pedal-Koppel I

Türi orel pneumaatiline orel 2 manuaali ja pedaaliga.

Lisa 6. Suure Reede laululehed

LUNASTUS

Vastav kreekakeelne sõna tähendab esmajoones: lahti ostma. Vanal ajal kehtinud karmi võlaõiguse alusel heideti maksujõuetu võlgnik vanglasse (võlavangistus) või tehti orjaks. Ta võis vabaneda ainult siis, kui keegi tasus laenajale võlasumma (nn. lunastusraha, lahtiostmishind). Jeesus ütleb, et Ta on tulnud andma oma elu lunastamiseks (lunastushinnaks) paljude eest (heebreakeelne mõiste inimkonna tähenduses — Mt 20, 28; Mk 10, 45). Sellega Ta ütleb avameelselt, et inimkond on sattunud võlavangistusse. Inimene on jäänud oma Loojale võlgu (Mt 18, 24), ürgväelise armastuse (Mk 12, 30), mis vapustab hinge viimse sügavuseni ja tõmbab kokku kõik jõud. Selle võla tõttu on inimesele mõistetud vangistus; ta asub Jumalast kaugelolemise külmetuspiirkonnas (Mt 22, 13), ta on tigena ori (Jh 8, 34). Kristus tasus võla ja lunastas inimese vangistusest. Sest Ta tõi Jumalale selle, mis nemad võlgu jäid: vägeva, lõplikuks andumiseks suutelise armastuse. See valgustab säravalt kogu Ta inimlikku olemist. See on Ta elu loobumise tipp. Selles mõttes tuleb mõista, kui UT-is räägitakse, et Kristuse veri lunastab inimesi (Ef 1, 7 ja 1 Pt 1, 18.19). Veri tähendab tolleaegses sümboolikas äraantud elu, täielist ohvrit, kõige suuremat armastuse tegu. Sellist eneseohverdamise tahet, sellist anduvat teoarmastust on inimene jäänud võlgu Jumalale. Inimese Poeg lunastas selle võla. Selle läbi Ta avas oma vendadele vangikambri ukse. Nad vabanesid pimedusvägede orjusest (Jh 8, 36). Nad ei ole enam väljasaadetud, võõrsilelavad: neil on elamisõigus Isa ligidal (Jh 8, 34.35). Mõningates kohtades tähendab lunastus ka lõplikku vabanemist sellesinase aja piiridest ja kõi d i k u t e s t, mis saabub ühenduses kõige maise lõppemisega (Lk 21, 28; Ef 1, 14).

Ülaltoodud read lunastusest on võetud omaaegse Tartu Ülikooli koguduse õpetaja Ralf Lutheri raamatust «Uue Testamendi sõnaraamat». R. Luther suri 3. juunil 1931. a.

LAULUD SUUREL REEDEL

Sa vägev valumees, Sa rändad surmarada; Sind, Jeesus, tänane, et kannad meie häda. Suur Sinu kurvastus, Su ahastus ja hirm, Su vermed verised, ränk Sinu ristisurm.

Su võitlus meie võit, Su surm me eluks saanud, Su köied, ahelad on vabaduse toonud. Su rist on meie rõõm, Su haavus õnnistus, Su veres patusel on atnus lunastus.

(Lauluraamat 183. P. 230.)

Algussalmid.

Opetaja: Jumal pole oma ainsale Pojalegi armu andnud, vaid on Ta meie kõigi eest loovutanud. Meil on üks suur Ülempreester, Jeesus Kristus, kes õigeks teeb.

Ta Isa nõu on täitnud, meid päästnud viha käest. Ta pole ohvriks toonud verd ohvriloomadest. Ta oma kallis veri nii ohvrianniks sai; see on see püha veri, mis lunastuse tõl.

(Lauluraamat 180. P. 237.)

Tervitus ja palve.

Üks Tallekene lepitab maailma eksimused ja ristil surres lunastab kõik meie patud suured. Ta käis kui haige, vigane ja hukati nii õelasti, — ei olnud rõõmu Temal. Ta naerdi ära, teotati ja suures valus surmati. Ta kandis kõik heal meel.

(Lauluraamat 191. P. 328.)

Suure Reede evangeelium, I osa: Lk 23, 1—12.

Jeesus, surma äravõitja, Jeesus, Sa tood elu mull'. Minu kallis elu hoidja, enda jätan omaks Sull'. Minu heaks Sa kannatanud ja mu eest ka surma läinud. Tuhat korda tänan Sind, Jeesus, et Sa aitas mind!

(Lauluraamat 169. P. 300.)

Suure Reede evangeelium, II osa: Jh 19, 1—17.

Mis oled Sina armas Jeesus, teinud? Mis on Sind surmakohtu ette viinud? Mis on Su süü, mispärast vastust annad ja risti kannad? Sind peksti piitsaga ja näkku löödi ja sappi, äädikast veel juua toodi. Üks kibuvitsakroon Sul pähe pandi ja surma anti.

Mis on Su süü või milles oled eksind? Sind minu rasked patud nii on peksnud. Kõik pandi, Issand, mis mul oli võlga, nüüd Sinu selga.

(Lauluraamat 174. P. 48.)

Suure Reede evangeelium, III osa: Lk 23, 26—43).

Oh Jeesus, Sinu valu, Su raske kannatus, see saadab mulle elu ja on mu rõõmustus. Su vermed ja Su haavad, Su kibuvitsakroon mu õnnistuseks saavad, siis kui mul raske on.

Mis ial Sina tegid, et Sind nii vaevati? Kõik, mis Sa kurja nägid, on minu patustüü. Mu peale armu heida, mind ära nuhtle Sa, vaid lase armu leida, kui hirmu tunnen ma.

(Lauluraamat 196. P. 237.)

LAULUD SUUREL REEDEL

I

Oh Jeesus, Sinu valu, Su raske kannatus, see saadab mulle elu ja on mu rõõmustus. Su vermed ja Su haavad, Su kibuvitsakroon mu õnnistuseks saavad, siis kui mul raske on.

Sind, Jeesus, näkku löödi, Sa Kõigevägevam! Sind pilgati ja naerdi, Sa kõige ilusam! Kõik inglid kummardavad Sind kiites, austades, kuid õelad halvustavad Sind ära põlates.

Mis ial Sina tegid, et Sind nii vaevati? Kõik, mis Sa kurja nägid, on minu patustüü. Mu peale armu heida, mind ära nuhtle Sa, vaid, lase armu leida, kui hirmu tunnen ma.

Lauluraamat 196. P. 237

II

«Kõik lõpetatud!» Hinge heitnud on elu Issand vaiksesti. Ta oma ülesande täitnud ning läinud surmaunnesse ja elupäike veerenud, «Kõik lõpetatud!» lausutud.

«Kõik lõpetatud!» ütles Tema ja Elusõnal kustus hää. Truu süda pidi purunema ja lõhkes surres risti peal. Nüüd suurim jõud on nõrkenud, «Kõik lõpetatud!» lausutud.

«Kõik lõpetatud!» Olen vaba, käsk ei saa peale kaevata; ta needus enam mind ei taba, ma pestud Talle verrega. Nüüd põrgu vägi võidetud, «Kõik lõpetatud!» lausutud.

Lauluraamat 194. P. 143

III

Tuhat tänu, Issand, Sulle, toome Sinu süüta surma eest. Igavesti Sulle truuks me jääme, kes meid päästsid surma käest. Meid, oh Issand, Vaimu väes nüüd aita Sinu tahtmist igal ajal täita. Ütle «Aamen» armuga, «Rahu olgu teiega!»

Lauluraamat 189. P. lisa 31

IV

Jeesus, surma äravõitja, Jeesus, Sa tood elu mull'. Minu kallis elu hoidja, enda jätan omaks Sull'. Minu heaks Sa vaeva näinud ja mu eest ka surma läinud. Tuhat korda tänan Sind, Jeesus, et Sa aitas mind!

Suure Reede evangeelium, IV osa: Jh 19, 28—30; Lk 23, 36. 48; Mt 27, 51. 52, 54; Lk. 23, 49—56.

Kui süda valu tunneb, kui silmis lein ja nutt, kui ahastama sunnib mind minu süü ja patt, siis Kolgatale tulen ma oma koor-maga, kus risti alla panen ma, valust murtud, ta.

Oh võiksin kauaks jääda Su risti najale, mu Jeesus, kuni häda on läinud kaugele. Vast siis ma üles tõusen, kui rahu tunneb rind, ja rõõmsal häälel hüüan: «Mu Issand päästis mind!»

(Vaimulikud laulud II 47. P. 239.)

Kõne.

Surmani mul, Jeesus, olgu mees minu süü ja Sinu arm! Kui ma olin läinud eksiteele ja mu hinge täitis hirm, siis Sa hoolsalt otsisid mu üles ja mind kandsid koju oma süles ning mu omaks otsisid Sa kalli verehinnaga.

(Lauluraamat 190. P. lisa 31.)

Eestpalved. Teated. Rahusoo.

Jeesus, Sinu risti alla põgenen ma varjule. Sina võitsid surma-valla, aita mind nüüd hellesti.

Julgusta mind tühimuses, kui ma hakkam nõrkema. Kinnita mind kiusatuses, kui ma kipun langema.

(Vaimulikud laulud II 43. P. 65.)

Palve. Piht ja armulaud.

Mu Jeesus, kes Sa õhtul hilja, Su viimsest ahastuse ööl meil' oma kannatuse vilja siin söömaajaks seadsid veel: Sind kiidab terve usklikugu ja mäletab Su surmalugu.

Kui ial sööme seda rooga, saab uueks meil' Su mälestus ja uusi eluvete vooge toob hingesse Su armastus. Su veri, surm ja risti-valu toob meie südamele elu.

Sa enesega ühte köidad meid armulaulu uuesti, meid oma armu-hõlma peidad, et Sinu heldust tunneme: siis vaimus Sinu liigi saame ja Sinuga end ühendame.

(Lauluraamat 836. P. 445.)

Lõpuliturgia ja õnnistamine.

Nüüd Sind, Jeesus, tänan mina tuhat korda südamest Sinu valu, Sinu piina, Sinu ristisurma eest. Minu eest Sa kannatanud, tuhatkordset vaeva näinud ja nii kallilt päästnud mind: igavesti tänan Sind!

(Lauluraamat 169. P. 300.)

Laululehe on koostanud EELK Lauluraamatukomisjon

K. 1140. 20 000. 25. II 1982.

Nüüd Sind, Jeesus, tänan mina tuhat korda südamest Sinu valu, Sinu piina, Sinu ristisurma eest. Minu eest Sa kannatanud, tuhatkordset vaeva näinud ja nii kallilt päästnud mind: igavesti tänan Sind!

Lauluraamat 169. P. 300

V

Uks süütu Tall on lepitand kõik kurjuse ja patud ja ristil surres hävitand me võlad arvatud. Näe, seal Ta astub koorma all, see vermetes ja haige Tall, kes ohvriks andis enda. Kui teotus, piin Tal osaks said, ei kaevanud, Ta ütles vaid: «Ma tahan seda kanda.»

See Tall on minu sõber hea, mu Päästja, Lunastaja. On Taevaisa käsul Ta mu hinge kirgastaja. Ta armastuse imeväel, Ta leebel, halastaval käel meid jälle puhtaks tegi. Oh imearm, oh armuvõim, Sa suutsid, mida inimhõim ei võinud aimatagi.

Su armust, Õnnistegija, mul luba laule luua ja iseenda täiesti Sul rõõmuohvriks tuua; ja ärgu mingi meelest meil, kuis käisid raskeil vaevatel, et ristil hinge heita. Ni ööl kui päeval tahan ma Sind, Jeesus Kristus, tänada ja Sinu tahtmist täita.

Mis suudab surm veel teha mul? Su veri on mu elu ja kannatustes, muredes ta vaigistab mu valu. Kord saab sest mulle purpurruü, kui ükskord, andeks saanud süü. Su riiki viib mu rada, et Sinu Isa trooni ees Su lunastatu, õndsuses Su kõrval põlvitada.

Lauluraamat 191. P. 328

VI

Kustub päike, õhturahu hõlju üle Pühamaa... Vaikse kaljuhaua vilus puhkab Õnnistegija.

Inimhinge ülim vara kas nüüd kustub surmasuus? Maarjal mure, jüngeril kurbus — millal lõpeb ahastus?

Läbi leina, surmahaua kõlab siiski elulaul. Varsti päike jälle koidab, surmavõitja tõuseb aul.

Jeesus, minu hinge kalju, Sinust kinni hakkam ma! Ei siis surmaõogi mata, Sinus hea on uinuda!

Vaimulikud laulud II 48. P. 65

TE OLETE KALLI HINNAGA OSTETUD.

1 Korintose 6, 20

Laululehe on koostanud EELK Lauluraamatukomisjon

SUMMARY

Bachelor thesis "Good Friday Mass at St. Martin Church in Türi"

The aim of this work was to provide an overview of the importance of the church holiday Good Friday in the example of the congregation of Türi and to complement holiday masses related to the church liturgical year.

I conducted the study with members of the Estonian Evangelical Lutheran church of Türi and it occurred during the period 01.01.2015-01.04.2015.

To carry out research I conducted interviews with the members of the congregation of Türi. In addition, assistance was the archive materials of the congregation of Türi, existing books and collections on the aforementioned church history and on the church holiday Good Friday.

Solving the problems of given research I got answers to following questions:

1. What is the significance of the church holiday Good Friday in the church calendar of the Estonian Lutheran Church and in the congregation of Türi?
2. How to complement church liturgical calendar with masses still missing?
3. What are the expectations of the members of the congregation of Türi on updated and improved mass for Good Friday?

For my work I used intentional sample. In the congregation of Türi about 20 people go to the Sunday services. I chose 10 people who are familiar with the life of the church. They are natives of Türi. I interviewed a total of 10 members of whom seven were female and three male. The questionnaire consisted of 15 questions, which were open-ended questions. Answering the questionnaire was anonymous.

Searching for the answer to the first question it appeared that the Good Friday church service once a year is celebrated by all Estonian Lutheran churches including St. Martin's Church in Türi. On this day, people gather in church to hear the story of the suffering that the minister reads from the Bible and to become part of the Eucharist, and listen to the organ music or choral singing. Although Good Friday is the saddest day of church year, members of the congregation participate in the church service gladly. It has become a part of their lives, and being a member of the congregation.

Thinking about how to expand the church liturgical year, related to the calendar portion of the holy masses still missing, I was able to write down my long-term experience in the work of the church as a musician. This was my first research on this field, which I studied and wrote. In addition, I got to complement one part of the church calendar, which was lacking. The students of UT Viljandi Culture Academy had written masses for Easter, Pentecost, Advent, Christmas and other holidays of the church. My undergraduate work got to complement the church calendar through Good Friday Mass. Based on this research paper I wrote mass music for the Good Friday.

Results of the research showed that the church members are aware of the contents of the Good Friday Mass, the liturgy and Chorales. They have gained relevant knowledge by going to the confirmation school of the church or while studying theology and read relevant literature. Although the liturgy handbook says that on the Good Friday Mass, the organ was used only to send the silent chant, but in the research, it appeared that the majority of respondents wanted to listen to organ music and to increase its share of Mass.

Analysing the results of the data it also appeared that the church is expected certain conservatism. Congregation members wish to hold on to the evolved Good Friday holiday as a legacy of past generations.

This research is preliminary and needs further development. On the basis of this research in future perspective it would be possible to compile an educational material the church musicians. Also, it would be possible to continue to analyse the tracks, choral repertoire or vocal-instrumental music of the Good Friday Mass in the example of the Estonian Evangelical Lutheran Church in Türi.

The work fulfilled its purpose.

Litsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Janika Oja, (sünd. 30.12. 1971)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Suur Reede missa Türi Püha Martini koguduses“, mille juhendaja on Guldžahon Jussufi
 - 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Viljandis, 22. 05. 2015